

บทที่ 5

ความสัมพันธ์ของมุสลิมกับภาพที่ปรากฏ

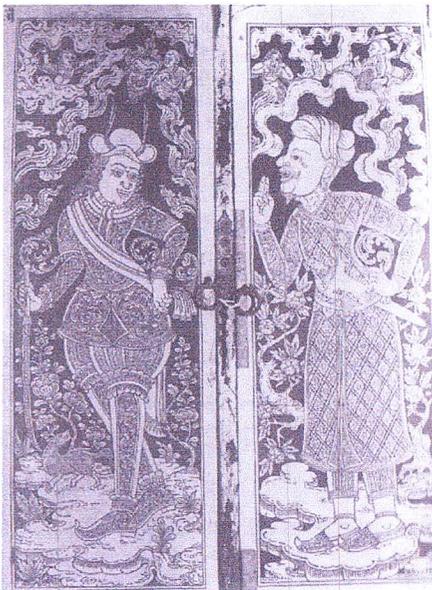
ในสมัยกรุงศรีอยุธยา บันทึกของชาวต่างชาติหลายฉบับกล่าวถึงความเป็น "สังคมพหุวัฒนธรรม" ในสยามที่มีชาวต่างชาติเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม หากพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน สามารถแบ่งกลุ่มชาวต่างชาติที่เข้ามา มีบทบาทในสยามในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นกลุ่มใหญ่ ได้แก่ ประเทศเพื่อนบ้าน จีน ฝรั่งเศส และ แวก ซึ่งแยกย่อยออกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆอีกเป็นจำนวนมาก

“..กล่าวกันว่า ในเมืองสยามนั้น มีชนชาติเข้าไปพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ถึง 40 ชาติ... เฉพาะพวกมัวร์ซึ่งควรจะนับเป็นชาติเดียว ก็แบ่งออกเป็นตั้ง 10 ชาติเสียแล้ว คำที่เข้ามาสู่กรุงสยามจากประเทศต่าง ๆ กัน โดยถือเกณฑ์จากการที่มาเป็นพ่อค้าบ้าง เป็นทหารบ้าง และเป็นชาวนาชาวไร่บ้างเท่านั้น (ข้าพเจ้าเรียกว่ามัวร์ (Mores) ตามอย่างเสปญ มีได้หมายถึงพวกแขกนิโกร แต่เป็นแขกชาติอาหรับนับถือศาสนาพระมะหะหมัด ซึ่งบรรพบุรุษของเราเรียกว่าแขกซาระเซ็น และแขกชาตินี้แผ่ซ่านอยู่ในที่ต่างๆเกือบทั่วทวีปยุโรป) ด้วยเหตุนี้ เมื่อผู้แทนนานาชาติซึ่งในสยามเรียกกันว่า พวกสีลิบชาติ ถูกเรียกให้มาคำนับเอกอัครราชทูตวิสามัญแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ก็นับได้จริงๆเพียง 21 ชาติเท่านั้นเอง ” (มดงคิเคิลส์ เดล ลาลูแบร์, 2548: 49)

ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ชาวต่างชาติโดยเฉพาะ “แขก” และ “ฝรั่ง” ได้นำวิทยาการและความรู้ความสามารถเข้ามาทำคุณประโยชน์ให้กับบ้านเมือง ประกอบกับเป็นชาติมหาอำนาจที่มีคุณประโยชน์ต่อกิจการบ้านเมืองสยาม จึงเข้ามาตั้งถิ่นฐานและอยู่ร่วมกันมาในสังคมสยาม แต่เนื่องด้วยวัฒนธรรมที่แตกต่างกับชาวสยามอย่างเด่นชัด การนับถือศาสนาคริสต์และอิสลามที่มีพื้นฐานทางความเชื่อที่ต่างจากพุทธศาสนาอย่างมากจึงจะเป็นข้อจำกัดในการอยู่ร่วมกันในสังคมระดับหนึ่ง ชาวสยามมักกล่าวถึงมุสลิมหรือแขกร่วมกับฝรั่งในกฎหมายต่างๆอยู่เสมอ ในฐานะที่เป็นพวกมิจฉาหิฐิ โฉดชาติ เตียรถิ ฯลฯ เมื่อประเทศมหาอำนาจจากทวีปยุโรปเริ่มใช้แสนยานุภาพทางทหารและทางเศรษฐกิจเข้ายึดครองประเทศในภูมิภาคนี้ ภาพลักษณ์ของชาวต่างชาติจึงเป็นลบและเป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวังในการคบหาสมาคม อย่างไรก็ตาม มุสลิมที่เข้ามาด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการค้าและการศาสนา ได้ทำให้ภาพพจน์ของ “แขก” มีความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวสยามและเป็นส่วนหนึ่ง

¹ ต่างจากชาวจีนที่นับถือพุทธศาสนาเช่นเดียวกับชาวสยาม สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมสยามได้เป็นอย่างดี (Skinner, G. W. อ้างถึงใน รัชนี้ สาดเปรม, 2521: 69)

ของสยามอย่างกลมกลืนแม้จะมีวัฒนธรรมและความเชื่อที่ต่างกัน ลักษณะดังกล่าว สะท้อนออกมาใน สถาปัตยกรรม การแต่งกาย เครื่องใช้ และพิธีสำคัญต่างๆของมุสลิม รวมถึงปรากฏในประวัติศาสตร์ผ่านการบันทึกในลักษณะต่างๆ ได้แก่ พงศาวดาร กฎหมาย นิราศ บทกลอน รวมถึงจิตรกรรมฝาผนัง ชาวสยามยังรับวัฒนธรรมอิสลามหลายอย่างมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต รวมถึงคำต่างๆเกี่ยวกับการแต่งกาย เช่น เสื้อครุย ผ้าเยียรบับ ผ้าเข้มขาบ ผ้าสักหลาด ผ้าระกำไหม ผ้ากำพลีดิน คำที่เกี่ยวกับอาหาร เช่น ลูกเกต กาแฟ ชา ยี่หระ ญู่าฝรั่ง แกงมัสมั่น แกงกะหรี่ คำที่เกี่ยวกับดนตรีและการแสดง เช่น ลิเก กลองแขก รวมถึงคำที่เกี่ยวกับศิลปะวัฒนธรรมอิสลามในด้านต่างๆ เช่น กริช สุหรัย สุหนัด มะหะหระ่า ที่หมายถึงเดือนมุฮัรรออม ซึ่งเป็นเดือนที่ 1 ตามปฏิทินจันทรคติของอิสลาม ซึ่งมุสลิมที่อะฮ์ลในสยามจะมีพิธีกรรมเป็นพิเศษ (ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์: 2545, 57-94)

ภาพที่ 49 ภาพกษัตริย์ของฝรั่งเศสและเปอร์เซีย
บนตู้ลายรดน้ำในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ภาพที่ 50 ทหารฝรั่งและแขกบนหลังม้า
ในฉากมารผจญ วัดดุสิตดาราม
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยที่กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชอาณาจักร ดินแดนที่นับถือศาสนาอิสลามที่มีปฏิสัมพันธ์กับสยามได้แก่ อาณาจักรออตโตมัน ซอฟาวิยะฮ์ โมกุล และ มลายู กลุ่มคนที่เข้ามาจากอาณาจักรเหล่านี้มีบทบาทในสังคมสยามในลักษณะต่างๆ แต่ละกลุ่มได้รับความไว้วางใจให้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของผู้หน้าที่ขึ้นกับทางราชการ สังคมสยามที่ได้สัมผัสกับวัฒนธรรมอิสลามผ่านทางมุสลิมกลุ่มต่างๆ จึงมักโยงเรื่องบทบาท การแสดงออกทางวัฒนธรรม และสถานภาพทางสังคมเข้ากับอาชีพที่มีความชำนาญและสืบทอดกันในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ขุนนางเปอร์เซีย ทหารจาม และพ่อค้าอินเดีย ชาวสยามได้มีโอกาสชื่นชมศิลปะอิสลามจากดินแดนต่างๆ ผ่านทางกลุ่มมุสลิมที่เข้ามามีบทบาทในสังคม ซึ่งหลักการของศาสนาอิสลามนั้นได้ครอบคลุมถึงการดำเนินชีวิตประจำวันในทุกด้าน มุสลิมทุกคนจึงมีความรู้ทางด้านศาสนาควบคู่ไปกับการรู้ทางด้านวิชาชีพและปฏิบัติศาสนกิจตามคำสอนศาสนาโดยไม่มีนักบวช² ชาวสยามจึงได้สัมผัสกับวัฒนธรรมอิสลามจากมุสลิมที่ได้พบเห็นในสังคม ศิลปะอิสลามมีอิทธิพลหรือแรงบันดาลใจต่องานศิลปะในสยามในหลายประการ (จันทร์จิรา เบญจพงศ์, 2549: 24-25)

ประการแรก การได้รับอิทธิพลจากงานศิลปะอิสลามที่พบเห็นจากสิ่งแวดล้อมรอบตัวในช่วงเวลานั้น เช่น ภาพของผู้คนที่มีลักษณะแตกต่างกันทางด้านกายภาพและการแต่งกาย เครื่องใช้ และการแสดงออกทางด้านศิลปวัฒนธรรมอิสลามที่แตกต่างจากสิ่งที่ชาวสยามคุ้นเคย และนำมาถ่ายทอดลงในงานศิลปกรรม เช่น ภาพของมุสลิมเชื้อชาติต่างๆบนจิตรกรรมฝาผนัง

ประการที่สอง เป็นการหยิบยกลักษณะเด่นจากงานศิลปกรรม สถาปัตยกรรม จากดินแดนที่นับถือศาสนาอิสลามมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานศิลปะในสยาม ศิลปะอิสลามได้ผสมผสานและสอดแทรกเข้ากับงานของชาติต่างๆและงานศิลปะของสยาม คลี่คลายไปจากต้นแบบมีลักษณะกลมกลืนไปกับวัฒนธรรมสยามตามปัจจัยแวดล้อมและเงื่อนไขทางด้านความรู้ความชำนาญของช่าง ลวดลายประดับในส่วนต่างๆของอาคาร เช่น ลายปูนปั้นประดับผนังวัดไถ่ จังหวัดลพบุรี และ ลายช่องลมผนังวิหารราย วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นต้น (ภาพที่ 53-54)

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญอย่างหนึ่งได้แก่ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับคำสอนทางศาสนา วิถีชีวิต ความคิด และความเชื่อของชาวสยามซึ่งได้ปรากฏภาพของมุสลิมแทรกอยู่ในเรื่องราวที่สำคัญในงานจิตรกรรมในวัด เช่น ในภาพมารผจญและทศชาติชาดก

² ศาสนาอิสลามไม่มีนักบวช แต่มีอิหม่ามเป็นหัวหน้าหรือผู้นำที่คอยดูแลและให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านในชีวิตประจำวัน ตลอดจนเป็นผู้นำในการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบต่างๆ (มูลนิธิธนาการไทยพาณิชย์, 2542: 5974)

รวมถึงภาพกากที่แทรกอยู่ในเรื่องราวต่างๆ ภาพจิตรกรรมจึงเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่มีรายละเอียดที่สะท้อนวัฒนธรรมและประเพณี การแต่งกาย พิธีกรรม รวมถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศและความสัมพันธ์กับต่างชาติ มีทั้งที่เป็นจิตรกรรมฝาผนัง จิตรกรรมที่บานประตู หน้าต่าง จิตรกรรมลายรดน้ำบนตู้พระไตรปิฎก และภาพจิตรกรรมในสมุดข่อย

ภาพที่ 51 ทหารมุสลิมบนจิตรกรรมฝาผนังวัดปราสาท

จ.นนทบุรี

ภาพที่ 52 ทหารมุสลิมบนจิตรกรรมฝาผนังวัดปราสาท

จ.นนทบุรี

ภาพที่ 53 ลายปูนปั้นประดับผนังวัดไผ่ จังหวัดลพบุรี

ที่มา : เจนจิรา เบญจพงษ์, 2549 : 107

ภาพที่ 54 ลายช่องลมผนังวิหารราย วัดพระศรีสรรเพชญ์

ที่มา : เจนจิรา เบญจพงษ์, 2549 : 128

ภาพที่ 55 พุทธประวัติตอนมารผจญ จากสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี

ที่มา : กรมศิลปากร , 2542 : 80

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับภาพของมุสลิมที่ปรากฏบนจิตรกรรมในงานสถาปัตยกรรมนั้น พบประเด็นสำคัญเกี่ยวกับมุสลิมที่สะท้อนออกมาในภาพจิตรกรรมดังนี้

1. มุสลิมในฐานะที่เป็นชาวต่างชาติต่างภาษา

สังคมอยุธยาเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่เปิดรับวิทยาการและความชำนาญของแต่ละชนชาติมาพัฒนาประเทศในลักษณะที่แตกต่างกัน ทางราชการได้ให้อิสระในการนับถือศาสนาตามความเชื่อของแต่ละกลุ่ม ดังปรากฏในบันทึกของชาวยุโรปที่เดินทางเข้ามาในสยามว่า

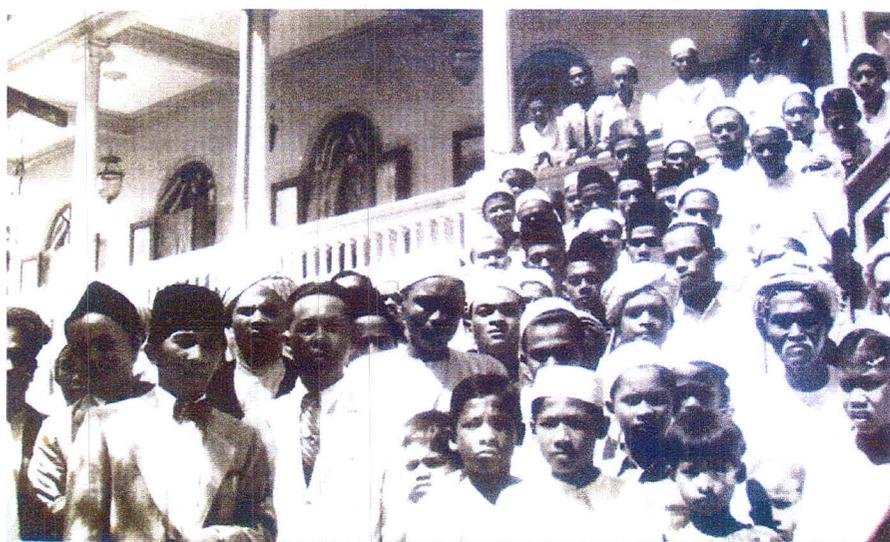
“ม.เดอ ลา มอตต์-ลังแบร์ต ได้เขียนไว้ว่า “ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าจะมีประเทศใดในโลกที่มีลัทธิศาสนามากมายและได้รับอนุญาตให้ปฏิบัติศาสนกิจได้เช่นประเทศสยามเลย พวกนอกศาสนา, พวกคริสตัง, พวกที่นับถือศาสนาพระมะหะหมัด ซึ่งต่างพวกต่างก็นับถือลัทธิศาสนาแตกต่างกันทั้งนั้น มีเสรีภาพที่จะเลือกนับถือศาสนาที่ตนเห็นว่าดีกว่าศาสนาอื่นก็ได้..” (เดอ ชัวซีย์, 2550: 29-30)

“พระองค์ทรงอนุญาตให้ทุกคนอยู่กินตามถนัด ให้สร้างโบสถ์และปฏิบัติศาสนกิจตามแบบอย่างในประเทศของตนได้อย่างเปิดเผย ขออย่าให้เป็นการทำลายความสงบสุขของแผ่นดินก็แล้วกัน ยิ่งกว่านั้น พระองค์ยังอนุญาตให้พลกนิกรของพระองค์เลือกนับถือศาสนาที่ตนเห็นว่าเป็นที่น่าพอใจยิ่งกว่าได้ตามใจชอบ...พวกนับถือคริสต์ศาสนา, พวกนับถือศาสนาพระมะหะหมัด และพวกนับถือเทวรูป ก็ส่งคณะสอนศาสนาของตนเข้ามาใหม่หรือเข้ามาเสริมกำลังพวกที่ตั้งอยู่ก่อนแล้ว และต่างฝ่ายต่างดำเนินการเผยแพร่ลัทธิศาสนาของตนอย่างขะมักเขม้น...” (นิโกลาส์ แชรแวงส, 2550: 184)

เมื่อศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับมุสลิมในสยามควบคู่ไปกับการพิจารณาหลักฐานต่างๆ ได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน บ้านทีก จารึก และพงศาวดาร สามารถแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ของมุสลิมที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาบ้านเมืองเพื่อการศึกษาได้ดังนี้ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, ประยูรศักดิ์ ชลายนเดชะ, จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์)

1.1 มลายูหรือมาเลย์

มุสลิมเชื้อสายมลายูมีถิ่นฐานอยู่บริเวณภาคใต้ของประเทศไทยลงไปถึงคาบสมุทรมลายูในอดีตเป็นพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจในภูมิภาคและเป็นศูนย์กลางดินแดนที่นับถือศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะอาณาจักรปัตตานี เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางอำนาจและนโยบายการปกครองสยามได้ขยายอิทธิพลไปยังดินแดนนี้ ดินแดนบางส่วนได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม มุสลิมเชื้อสายมลายูส่วนหนึ่งได้อพยพมายังกรุงศรีอยุธยา กรุงเทพฯ และปริมณฑล ต่อมาได้กระจายสู่พื้นที่ในจังหวัดภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแห่ง และได้แยกย้ายกันทำคุณประโยชน์ให้กับบ้านเมืองมาโดยตลอด โดยเฉพาะทางด้านการเกษตรและงานช่าง

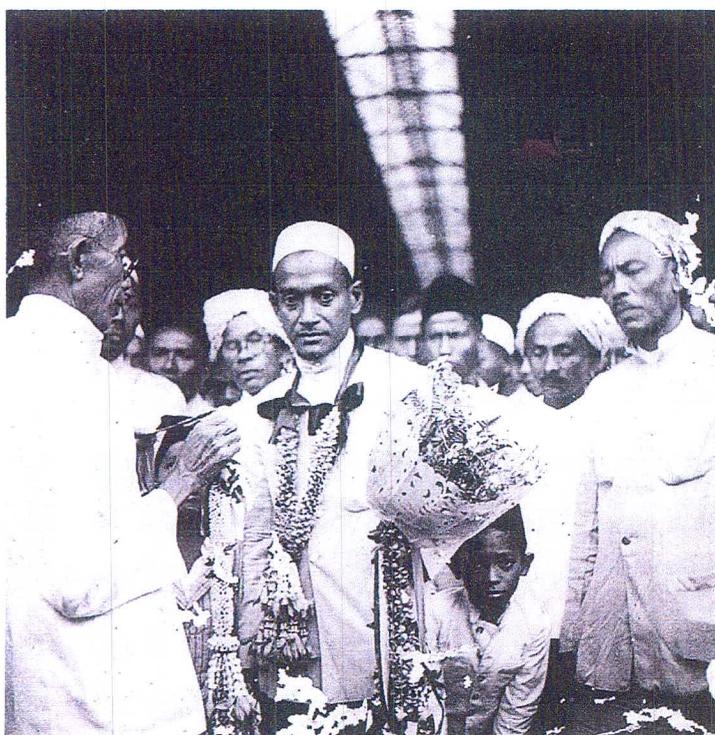

ภาพที่ 56 สืบบุรุษมัสยิดดารอสอาตะฮ์

ที่มา : มัสยิดดารอสอาตะฮ์

1.2 อาหารับ

มุสลิมเชื้อสายอาหรับนั้นเดินทางมาจากดินแดนอาราเบียโดยเฉพาะเมืองฮาดอร์รอมมาต์ทางตอนใต้ของซาอุดีอาระเบียเพื่อติดต่อค้าขายตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวชุมชนหลายท่านจึงมีความชำนาญในการทำการค้าและการทำธุรกิจ หลังจากเสียกรุงฯ ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณปากคลองบางกอกน้อย ชาวชุมชนมีความเคร่งครัดในศาสนาและเป็นที่ยอมรับทางด้านวิชาการ ศาสนา มุสลิมในชุมชนได้สืบทอดวัฒนธรรมอิสลามไว้ได้ในหลายด้าน โดยเฉพาะในด้านการทำอาหาร

ภาพที่ 57 ดวนหม่านอาหรับ (อับดุลเราะห์มาน กรีมี่) และสัปบุรุษมัศยิดหลวงอันซอริสซุนนะฮ์

ที่มา : ดิเรก ชะกีมี

1.3 เปอร์เซีย³

มุสลิมเชื้อสายเปอร์เซียหรืออินโด-อิหร่าน⁴ หมายถึง มุสลิมเชื้อชาติอิหร่านและอินเดีย รวมถึงพวกเลือดผสมระหว่างอิหร่านกับอินเดีย ซึ่งมีทั้งที่นับถือศาสนาิกายซุนนีและชีอะฮ์ มุสลิมกลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญในราชสำนักนับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์ มุสลิมชีอะฮ์ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรี⁵อย่างต่อเนื่องจนถึงช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 ในอดีต มุสลิมเชื้อสายอินโดอิหร่านได้รับพระราชทานที่ดินให้ตั้งชุมชนและสร้างมัสยิดในพื้นที่สำคัญของเมืองและมีส่วนสำคัญในการพัฒนาบ้านเมืองในด้านต่างๆ รวมถึงการเผยแพร่วัฒนธรรมอิสลามให้ชาวสยามได้รับรู้ โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ของมุสลิมชีอะฮ์ เช่น การแต่งกาย และ พิธีแห่ตะเซยัต

ภาพที่ 58 มุสลิมในชุมชนกุฎีหลวงในอดีต

ที่มา : จุฬิศพงษ์ จุฬารัตน์

³ สำหรับมุสลิมกลุ่มนี้ เสาวนีย์ จิตต์หมวดได้อธิบายไว้ในหนังสือ “กลุ่มชาติพันธุ์ ชาวไทยมุสลิม” ว่าเป็นมุสลิมเชื้อสาย “อริบ-เปอร์เซีย” (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 118-126) แต่ในบทความ “กลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในธนบุรี” ในวารสาร สารานุกรมอิสลาม นั้นได้แยกออกเป็นมุสลิมที่มีบรรพบุรุษจาก “อาหรับ” และ “เปอร์เซีย” ออกจากกัน (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2545: 110)

⁴ จุฬิศพงษ์ จุฬารัตน์ ได้อธิบายถึงกลุ่มมุสลิมเชื้อสายอินโด-อิหร่านว่าหมายถึง มุสลิมเชื้อชาติอิหร่านและอินเดีย รวมถึงพวกเลือดผสมระหว่างอิหร่านกับอินเดีย (จุฬิศพงษ์ จุฬารัตน์, 2556: 10)

1.4 ชาว หรือ ยะวา

มุสลิมเชื้อสายชาวหรือยะวามีถิ่นฐานมาจากดินแดนที่เป็นประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน ซึ่งในอดีตแยกเป็นรัฐอิสระเช่นอาเจะ มากัสซาร์ และ มินังกะเบา ชาวสยามจึงเรียกมุสลิมกลุ่มนี้ตาม ภูมิสำเนา เช่น แขกอาเจะ แขกมั๊กกะสัน และ แขกแม่บังกะเบา เป็นต้น ชาวเป็นดินแดนเพื่อนบ้านที่มีความใกล้ชิดกับสยามและมีการติดต่อกันมาเนิ่นนานนับแต่อดีต มุสลิมชาวจึงมีความสัมพันธ์กับ สยามมาอย่างยาวนาน เมื่อมีเหตุการณ์ไม่สงบในชวา มุสลิมกลุ่มนี้จึงเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ของพระมหากษัตริย์สยามและรับราชการทำคุณประโยชน์ให้กับบ้านเมืองร่วมกับมุสลิมเชื้อสาย ต่างๆ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ชาวชวายังคงเข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะในสมัยรัชกาล ที่ 5 ที่ทรงโปรดให้ผู้เชี่ยวชาญทางการทำสวนจากชวาเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อมาพัฒนาการจัด สวนและการตกแต่งภูมิทัศน์ของบ้านเมืองให้เจริญงดงาม

ภาพที่ 59 สัปบุรุษมัสดยยะวา

ที่มา : มัสยิดยะวา

1.5 จาม-เขมร

มุสลิมเชื้อสายจามเดิมมีถิ่นฐานอยู่ทางตอนใต้ของเวียดนาม ในอดีต ชาวจามมีความใกล้ชิดกับสยามและติดต่อกับสยามเพื่อทำการค้าขาย เมื่อเวียดนามบุกรุกดินแดนจาม ชาวจามได้อพยพไปยังดินแดนต่าง ได้แก่ ชาว มลายู กัมพูชา และ สยาม เมื่อสยามยกทัพไปกัมพูชา ได้อพยพชาวจามในกัมพูชาเข้ามาในสยามเพิ่มเติม ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวจามตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งคลองคูจามหลายท่านเข้ารับราชการในหน้าที่สำคัญ เช่น ในกรมอาสาจาม ที่มีพระยาราชวังสันดำรงตำแหน่งเจ้ากรม

เมื่อสิ้นกรุงศรีอยุธยา มุสลิมเชื้อสายจามได้อพยพมายังบางกอกและมีส่วนช่วยในการฟื้นฟูบ้านเมืองรวมทั้งร่วมรบในสงครามสำคัญจนบ้านเมืองสงบเป็นปกติแผ่นดินในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้พระราชทานที่ดินให้ชาวจามอยู่รวมกันที่ชุมชนบ้านครัวในปัจจุบัน

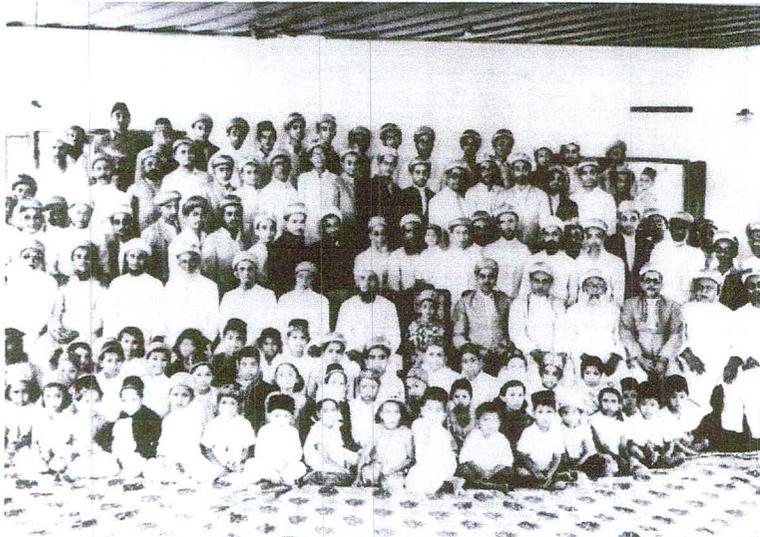
ภาพที่ 60 กรรมการมัสยิดบ้านครัว พ.ศ. 2500

ที่มา : เรื่องศักดิ์ ตำริห์เลิศ

1.6 อินเดีย ปากีสถาน บังคลาเทศ และอัฟกานิสถาน

มุสลิมเชื้อสายนี้มีถิ่นฐานมาจากภูมิภาคต่างๆของอินเดีย ซึ่งต่อมาได้แบ่งออกเป็นประเทศต่างๆ ได้แก่ อินเดีย ปากีสถาน และบังคลาเทศ เป็นต้น ชาวอินเดียติดต่อค้าขายและเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยามมาช้านาน โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาที่ธุรกิจการค้าประสบความสำเร็จ แยกจุฬาลักษณ์ หรือมุสลิมชาวทมิฬ เป็นมุสลิมกลุ่มใหญ่ที่สุดที่มาจากอินเดีย ชาวอินเดียเข้ามาทำการค้าขายกับสยามอย่างต่อเนื่องมาถึงสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ มีทั้งมุสลิมชนชั้นและชีอะฮ์ หลายคนได้รับความดีความชอบได้เข้ารับราชการช่วยเหลือกิจการบ้านเมืองในด้านต่างๆ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อสยามเปิดประเทศทำสนธิสัญญากับประเทศมหาอำนาจ โดยเฉพาะประเทศจากทวีปยุโรป มุสลิมจากอินเดีย ปากีสถาน อัฟกานิสถาน ซึ่งเป็นคนในบังคับของชาติยุโรป จึงเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยามเพิ่มขึ้น และมีบทบาทสำคัญในด้านธุรกิจการค้าของประเทศ และตั้งถิ่นฐานอยู่ในย่านธุรกิจโดยเฉพาะบริเวณเชิงสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์หรือสะพานพระพุทธยอดฟ้าในปัจจุบัน เมื่อศูนย์กลางธุรกิจย้ายมายังฝั่งพระนคร มุสลิมกลุ่มนี้จึงมาตั้งถิ่นฐานบริเวณย่านการค้าสำคัญ เช่น บางรัก มหานาค ราชวงศ์ สามเสน วรจักร สีลม บารุงเมือง และเฟื่องนคร เป็นต้น รวมถึงกลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณภาคเหนือของไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เช่น เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ตาก และพิษณุโลก ซึ่งได้กระจายไปตั้งถิ่นฐานในส่วนต่างๆของประเทศเพิ่มขึ้นในเวลาต่อมา

ภาพที่ 61 มุสลิมในชุมชนมัสยิดเซฟีในอดีต

ที่มา : มัสยิดเซฟี

1.7 จีน

ชาวจีนติดต่อค้าขายกับสยามมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานทั้งทางบกและทางทะเล ในจำนวนนี้มีมุสลิมรวมอยู่ด้วย มุสลิมเชื้อสายจีนเดินเรือเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานในเมืองท่าที่ทำการค้า โดยเฉพาะในภาคใต้ของไทย ส่วนทางภาคเหนือนั้นเข้ามามีการติดต่อค้าขายทางบกและบางส่วนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกับมุสลิมเชื้อสายต่างๆ จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มุสลิมเชื้อสายจีนจากญวนนานได้อพยพเข้ามาในเชียงใหม่เป็นจำนวนมากเนื่องจากเหตุการณ์ไม่สงบในจีน ชาวจีนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำการค้าอย่างกว้างขวางจนเศรษฐกิจเจริญรุ่งเรือง มุสลิมเชื้อสายจีนได้อพยพเข้ามาอีกหลายครั้งและกระจายกันไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ต่างๆช่วยเหลือกิจการบ้านเมืองอย่างต่อเนื่อง ร่วมกันกับมุสลิมแต่ละเชื้อสาย

ภาพที่ 62 มุสลิมในจังหวัดเชียงใหม่ในอดีต

ที่มา : <http://muslimchiangmai.net/index.php?topic=1442.0>

เอื้อเฟื้อภาพโดย : ชุมพล ศรีสมบัติ

มุสลิมในสยามแต่ละกลุ่มมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันและเข้ามาตั้งถิ่นฐานโดยมีสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างกัน⁶ เมื่อมาอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมของอยุธยาที่ชาวสยามส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา มีภาษาและวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และมีระบบการปกครองที่เข้มแข็ง ปัจจัยท้องถิ่นได้ส่งผลให้สังคมมุสลิมมีลักษณะที่แตกต่างจากที่อื่น มุสลิมเชื้อชาติต่างๆที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในระยะแรกนั้นมักอยู่ร่วมกันในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันภายใต้การกำกับดูแลของทางราชการผ่านทางผู้นำชุมชน ทางราชการให้เสรีภาพในการแสดงออกทางด้านความเชื่อและอัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรม เช่น พิธีทางศาสนา อาหาร ภาษา และ การแต่งกาย แต่ด้วยความแตกต่างทางด้านภาษา สถานภาพทางสังคม และความเชื่อ มุสลิมแต่ละกลุ่มอาจไม่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันมากนักและมีวัฒนธรรมร่วมกับชาวสยามลักษณะของ *sublimation*⁷ ที่ปรับตัวให้สอดคล้องกับเงื่อนไขต่างๆ จึงรักษาวัฒนธรรมจากชาติของตนไว้ให้ได้ดีที่สุดเมื่ออยู่ในชุมชนโดยมีการแสดงออกตามอัตภาพและโอกาสเมื่ออยู่ในสังคม

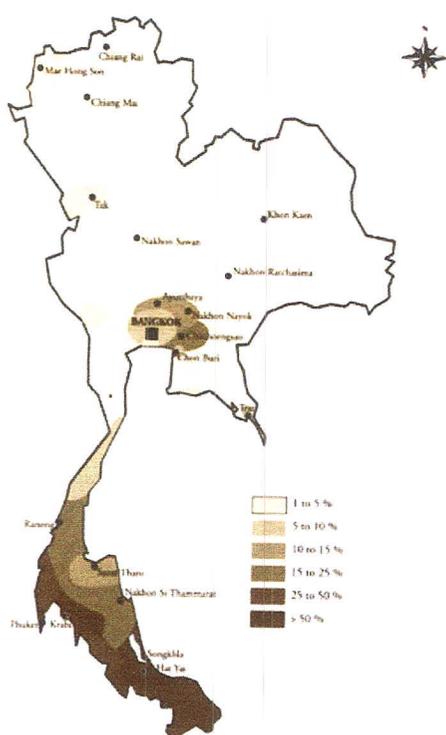
ในหลักการศาสนาอิสลาม ปัจจัยทางด้านเชื้อชาติและภาษาไม่ได้เป็นอุปสรรคในการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันระหว่างมุสลิม ดังปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานมีความว่า.... “โอ้มนุษย์ชาติทั้งหลาย แท้จริงเราได้สร้างพวกเจ้าจากเพศชายและเพศหญิง และเราได้ให้พวกเจ้าแยกเป็นเผ่าและตระกูล เพื่อจะได้รู้จักกัน แท้จริงผู้ที่มีการดิ้นรนในหมู่พวกเจ้า ณ ที่อัลลอฮ์นั้น คือผู้ที่มีความยำเกรงยิ่งในหมู่พวกเจ้า” (อัลกุรอาน 49:13) มุสลิมจากที่ต่างๆจึงมีความรู้สึกผูกพันและช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องต่างๆอยู่เสมอแม้จะมีข้อแตกต่างในเรื่องของเชื้อชาติและภาษา

ความสัมพันธ์ของมุสลิมในสยามสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมในการตั้งถิ่นฐานและศิลปวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน นับตั้งแต่สมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ เมื่อ

⁶ ในสมัยที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ช่วงที่มีการเปลี่ยนแผ่นดินแต่ละครั้งนั้นมีการประหารขุนนางเก่ากันมาก จึงขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ: xxx, 67) จึงเป็นโอกาสให้กำลังคนต่างชาติซึ่งรวมถึงมุสลิมกลุ่มต่างๆได้ทยอยเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่อง นอกจากการเข้ามาด้วยเหตุผลทางด้านการค้าและการช่วยราชการแล้ว ยังมีการเข้ามาของมุสลิมกลุ่มอื่นด้วยเหตุผลที่ต่างกัน เช่น การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงสงคราม รวมถึงการนำทาสเข้ามาในช่วงเวลาต่างๆ เป็นโอกาสให้มุสลิมจากประเทศเพื่อนบ้าน เข้ามาตั้งถิ่นฐานและกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมสยามอย่างต่อเนื่อง

⁷ Sublimation (ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, 2547 : 97) การมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมกระแสหลัก โดยยังคงรักษาอัตลักษณ์ของตนไว้ ด้วยการปรับตัวให้สอดคล้องกับเงื่อนไขต่างๆ (ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, จิตวิทยาสถาบันพัฒนศึกษา มนุษย์ ปฏิสันถาร กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.)

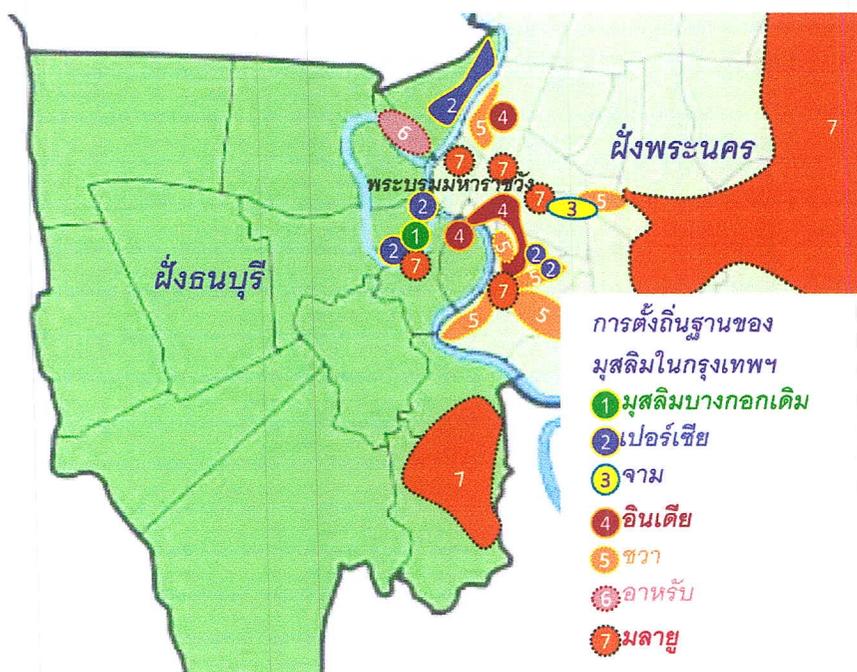
พิจารณาจากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานความสัมพันธ์ของมุสลิมกับสยามนั้น มีความเด่นชัดใน 3 พื้นที่ที่สำคัญ ได้แก่ พื้นที่ภาคใต้ กลุ่มจังหวัดภาคเหนือ⁸ และ บริเวณราชธานี (Gilquin: 2005, 32-42) ในพื้นที่ภาคใต้นั้น มีทั้ง การบันทึกประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นเอง บันทึกของคนต่างชาติ และเอกสารราชการจากส่วนกลางที่กล่าวถึงมุสลิมในภาคใต้ซึ่งส่วนใหญ่ได้ให้ความสำคัญกับการเป็นเมืองท่าการค้า ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และประเด็นที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ประชากรมุสลิมเชื้อสายมลายูทางภาคใต้ของสยามมีความเคร่งครัดในศาสนา และรักชาวมุสลิมไว้อย่างเข้มแข็ง ส่วนในภาคเหนือ นั้น เริ่มปรากฏหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของมุสลิมที่ชัดเจนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีชาวจีนอพยพเข้ามา เนื่องจากได้รับแรงกดดันทางการเมือง รวมถึงชาวอินเดีย บังคลาเทศ อัฟกานิสถาน และปากีสถานที่เข้ามาทำการค้าในเมืองเชียงใหม่ก่อนที่จะกระจายสู่จังหวัดอื่นๆของประเทศในเวลาต่อมา (จุฬารัตน์, 2557: 14, 18)

ภาพที่ 63 มุสลิมในประเทศไทย

ที่มา : (Gilquin: 2005)

⁸ บริเวณจังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย เพชรบูรณ์ และตาก

ภาพที่ 64 การตั้งถิ่นฐานของมุสลิมในกรุงเทพฯ

ที่มา : จากการสำรวจ

ในขณะที่พื้นที่ภาคกลางบริเวณราชธานีได้แก่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กรุงเทพฯ และ ปริมณฑล ซึ่งถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางของสยามทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการปกครอง รวมถึงหัวเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น เพชรบุรี บางกอก⁹ ฯลฯ นั้นมีมุสลิมจากหลากหลายเชื้อชาติเข้ามาตั้งถิ่นฐานด้วยเหตุผลที่แตกต่างกัน ปรากฏบันทึกที่เป็นลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับชุมชนมุสลิมบางแห่งและเอกสารของทางราชการ รวมถึงบันทึกของชาวต่างชาติซึ่งส่วนใหญ่กล่าวถึงมุสลิมในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางราชการ¹⁰ หรือเรื่องที่มีลักษณะเด่นบางประการเกี่ยวกับ ศิลปะอิสลาม ลักษณะต่างๆดังกล่าวมีความสอดคล้องกับสิ่งที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม เช่น เครื่องใช้ และการแต่งกายต่างๆ ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับกลุ่มขุนนางมุสลิมเชื้อสายเปอร์เซีย อินเดีย และอาหรับ และมักกล่าวถึงในพื้นที่บริเวณราชธานีและหัวเมืองที่สำคัญ หรือใกล้เส้นทางสัญจรสายหลักทางน้ำ หรือใกล้กับชุมชนมุสลิม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มักพบภาพมุสลิมในจิตรกรรมที่ทำการศึกษา

จากการที่ได้อยู่ร่วมกัน เรียนรู้แลกเปลี่ยนและมีปฏิสัมพันธ์กันเป็นระยะเวลาอันยาวนาน มโนทัศน์เกี่ยวกับมุสลิมที่มีความรู้ความชำนาญมาจากแดนไกล เครื่องครัดในศาสนา และมีวัฒนธรรมที่

⁹ ในสมัยที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น บางกอกเป็นเมืองหน้าด่านที่เป็นจุดบังคับให้เรือและสำเนาทุกลำที่จะเดินทางไปกรุงศรีอยุธยา ต้องหยุดจอดทอดสมอเพื่อรายงานและแจ้งรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง

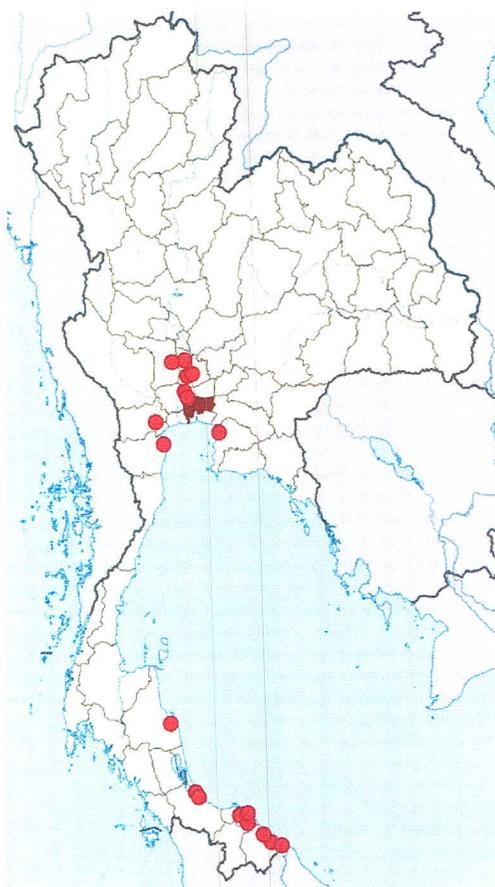
แตกต่างจากชาวสยาม จึงสะท้อนลงในภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดสำคัญต่างๆ โดยเฉพาะในบริเวณที่มีลักษณะดังนี้

-เมืองหลวงและปริมณฑล

-เมืองท่าหรือเมืองสำคัญที่เคยมีมุสลิมมาติดต่อ ตั้งถิ่นฐาน หรือมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจ และการปกครอง ซึ่งมักมีชุมชนมุสลิมตั้งถิ่นฐานอยู่ด้วย

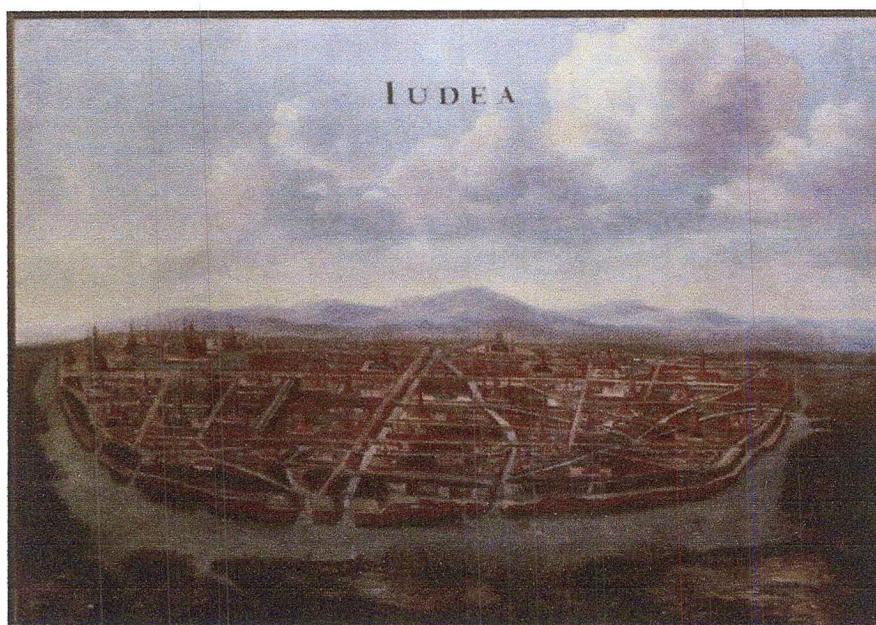
-วัดที่มีช่างจากเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่มาช่วยเขียนงานจิตรกรรม

-วัดในภาคใต้ ซึ่งมีประชากรมุสลิมเป็นจำนวนมาก

ภาพที่ 65 ตำแหน่งวัดที่ปรากฏภาพของมุสลิม

ที่มา : จากการสำรวจ

ภาพที่ 66 ภาพเขียนสีน้ำมันกรุงศรีอยุธยา (Iudea) ในอดีต

ที่มา : วัชชัย ตั้งศิริวานิช, 2549 : 42

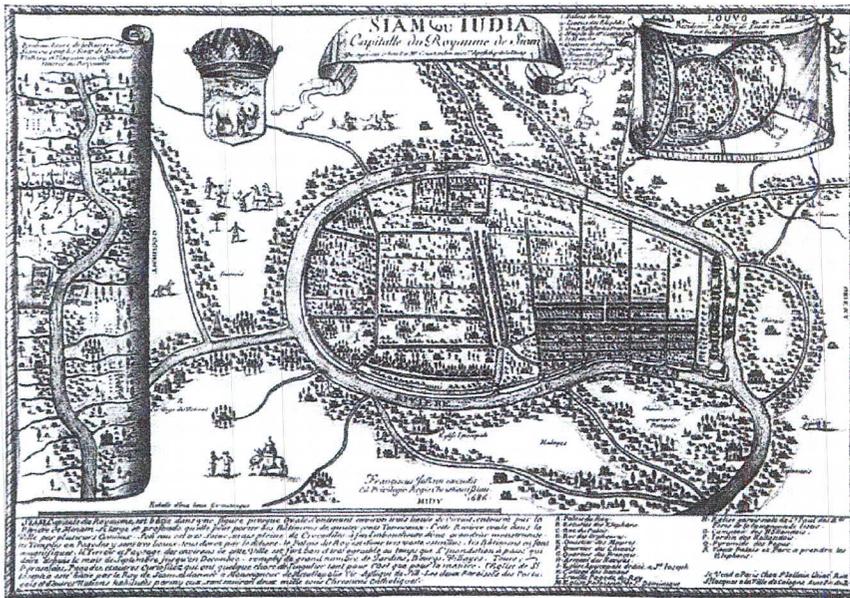
หากพิจารณาจากการตั้งถิ่นฐานของมุสลิม จะพบความเชื่อมโยงของชุมชนมุสลิมกับภาพที่ปรากฏ ในสมัยอยุธยา ชุมชนมุสลิมเชื้อสายเปอร์เซียเป็นขุนนางที่มีบทบาทสำคัญในราชสำนัก มีถิ่นฐานอยู่ในกำแพงเมืองโดยมีชาวมลายู ชาว และ จาม อยู่รอบนอก ในสมัยกรุงธนบุรี ชุมชนกุฎีใหญ่ที่อยู่ใกล้วังมีส่วนร่วมในการกอบกู้ฟื้นฟูบ้านเมืองและมีขุนนางสำคัญหลายท่าน ในขณะที่มุสลิมเชื้อสายต่างๆที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยาอยู่เรียงรายตามแม่น้ำและลำคลอง ในสมัยรัตนโกสินทร์ ในเขตกำแพงเมืองมีเพียงชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ทางด้านทิศเหนือของพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นชุมชนช่างฝีมือเชื้อสายมลายูที่ทำงานให้กับในวัง มุสลิมเชื้อสายต่างๆอยู่รอบนอกของกำแพงเมือง มุสลิมเชื้อสายเปอร์เซียที่รับราชการสมัยอยุธยาหลายท่านได้ดำรงตำแหน่งขุนนางและมีบทบาทในราชสำนักมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินแถบปากคลองมอญใกล้กับนิวาสถานเดิมของพระองค์ให้เป็นที่ตั้งสร้างชุมชนและกุฎีหลวงขึ้นเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติศาสนกิจของมุสลิมกลุ่มนี้ ส่วนมุสลิมเชื้อสายจามหรือแขกจามที่รับราชการเป็นทหารในกอง "อาษาจาม"¹¹ นั้นได้มีส่วนร่วมในสงครามครั้งสำคัญ

¹¹ ชาวมุสลิมเชื้อสายจามหรือแขกจามนั้น เดิมเป็นชาวเมืองจัมปาที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา เนื่องจากสงคราม และได้รับราชการเป็นทหารอาสาเรียกว่า "อาษาจาม" (กฎหมายเมืองไทย, 2439: 192 อ้างถึงใน เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 136) และมีส่วนร่วมในสงครามครั้งสำคัญของแผ่นดิน รวมทั้ง "สงครามเก้าทัพ" ดังนั้นทีกของชาวบ้านครุฑที่ว่า

ของแผ่นดิน รวมทั้ง "สงครามเก้าทัพ" จึงได้รับพระราชทานที่ดินให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชนบริเวณริมคลองแสนแสบในปัจจุบัน เรียกว่า "บ้านแขกคร้ว" หรือ "บ้านคร้ว" ส่วนชาวมุสลิมเชื้อสายมลายูที่ย้ายถิ่นฐานขึ้นมาั้นได้รับพระราชทานที่ดินให้ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ตามชานเมืองรอบกรุง เช่น มหาสารคาม พระโขนง คลองตัน พระประแดง ทุ่งครุ บางคอแหลม มีนบุรี หนองจอก (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 108-151) ชุมชนนักวิชาการและนักธุรกิจเชื้อสายอาหรับได้ตั้งถิ่นฐานบริเวณปากคลองบางกอกน้อยโดยมีมัสยิดบางกอกน้อยเป็นศูนย์กลาง รวมถึงนักธุรกิจมุสลิมเชื้อสายอินเดียในชุมชนมัสยิดตึกแดง¹² และตึกขาวซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณย่านที่ทวีความสำคัญขึ้นในฐานะที่เป็นศูนย์กลางธุรกิจ มุสลิมมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศและตั้งถิ่นฐานร่วมกับศาสนิกต่างๆ ในสังคมสยามมาเป็นระยะเวลาช้านาน "ชาวพื้นเมืองได้มีโอกาสสัมผัสกับวัฒนธรรมอิสลามที่มีความหลากหลายจากการที่ได้อยู่ร่วมกันกับมุสลิมเชื้อสายต่างๆ ในสังคมและช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาโดยตลอด แต่เนื่องด้วยความเชื่อและข้อปฏิบัติที่แตกต่าง การทำความเข้าใจในเรื่องของประเพณีมุสลิมจึงยังมีข้อจำกัด สังคมไทยมองมุสลิมได้เพียงบางส่วนผ่านการคบหาสมาคมและสิ่งที่ได้เห็น เช่น การแต่งกาย สิ่งของเครื่องใช้ และภาพที่เกี่ยวกับมุสลิมในที่ต่างๆ สังคมมาเรื่อยๆ และสะท้อนความแตกต่างออกมาให้เห็นในภาพจิตรกรรมฝาผนังซึ่งก็ใช้เพื่อให้อธิบายคำสอนศาสนาได้ดีขึ้น พอออกจากวัดก็กลับมาอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความหลากหลาย.." (พระมหานพรัตน์, สัมภาษณ์: 2 กรกฎาคม 2556)

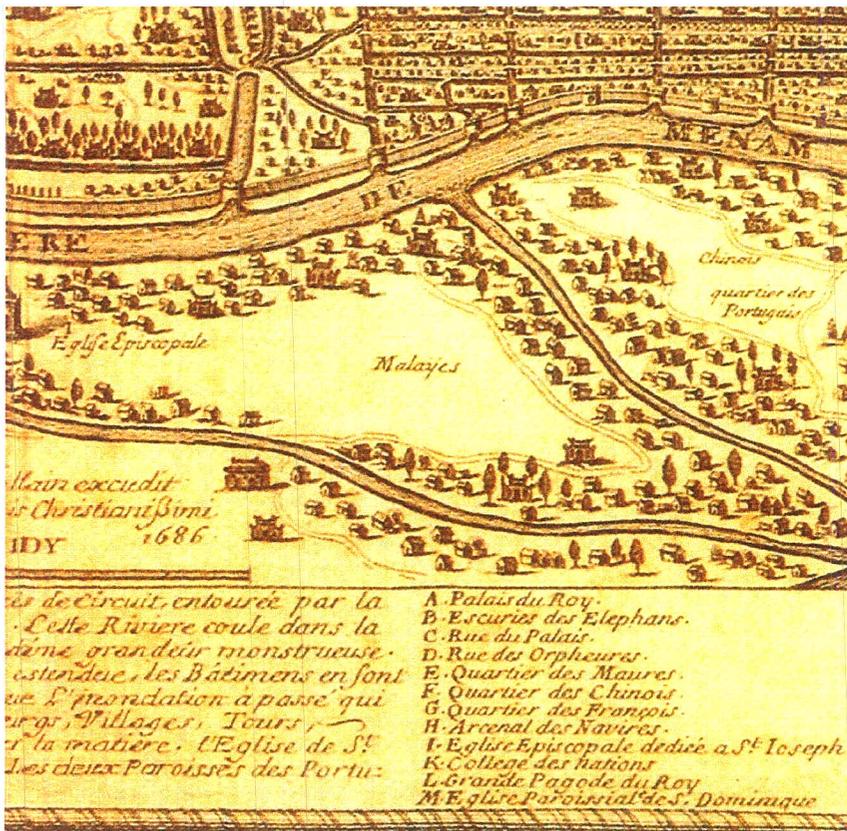
"...สงครามยิ่งใหญ่ที่พวกเขาออกรบคือสงครามเก้าทัพสมัยรัชกาลที่ 1 ที่พ่ายกองทัพมา ล้อมประชิดไทยหลายด้าน เข้าสมทบกับทหารกองอาสาจาม สงครามครั้งนี้พม่าพ่ายแพ้แตกทัพ... ถือเป็นเกียรติยศความดีความชอบมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินผืนหนึ่งให้เป็นที่อยู่อาศัยทำมาหากินอยู่รวมเป็นหมวดหมู่นอกเขตพระนคร..... ชาวบ้านนับถือศาสนาอิสลาม จึงร่วมกันสร้างสุเหร่าขึ้นไว้ใช้ปฏิบัติศาสนกิจตามหลักศาสนา เล่าต่อกันมาว่ามีบรรพชนได้รับบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางชื่อว่า "พระยาราชนังสน" อยู่ในบ้านคร้วด้วย หมู่บ้านแต่เดิมๆ เรียกขานกันว่า "บ้านแขกคร้ว" โดยตั้งเป็นหมู่บ้านในปี พ.ศ.2330 และสร้างมัสยิดขึ้น เรียกว่า "สุเหร่ากองอาสาจาม" หรือ "สุเหร่าคลองนางหงษ์" หรือ "สุเหร่าเก่า..." (อุ้มร่ำดำริห์เลิศ, 2543: 53-65)

¹² "ธนบุรีเป็นชุมชนค้าขายที่มีชาว อินเดีย เปอร์เซีย มลายู มาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว ไปมาหาสู่กับมุสลิมที่อยู่ชานเมืองจนสมัยรัตนโกสินทร์จึงเป็นชุมชนชัดเจน ที่นี้(หมายถึงมัสยิดกุดดีอิสลาม)อยู่ในการปกครองของสมเด็จพระเจ้าพระยามหาพิชัยญาติและสมเด็จพระเจ้าพระยามหาประยูรวงศ์ ซึ่งแต่เดิมจะไปละหมาดที่สี่แยกบ้านแขกก็จะไกลมาก ในสมัยรัชกาลที่ 3 สมเด็จพระเจ้าพระยามหาพิชัยญาติจึงให้ใช้โกดังเก็บสินค้าเป็นที่ละหมาด เป็นโกดังอิฐสีแดง.." (นาวิน ศาสนกุล, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2551อ้างถึงใน อาดิศร์ อิศริส รักษมณี, 2552:)

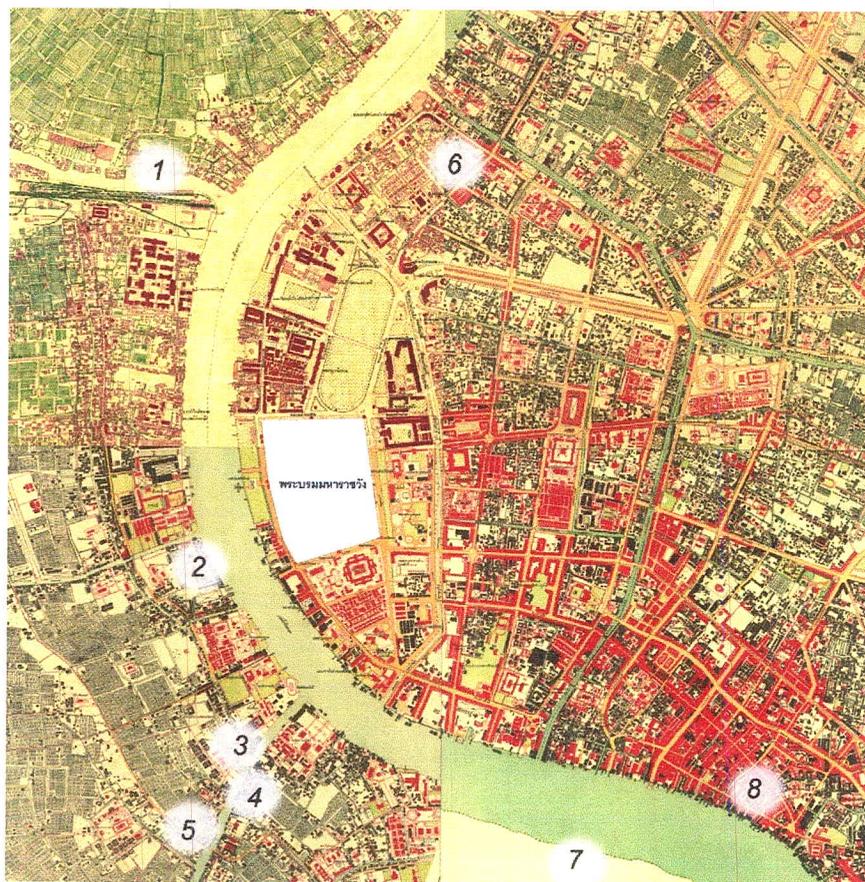
ภาพที่ 67 แผนที่กรุงศรีอยุธยา เขียนในช่วงปีพ.ศ. 2215-2217

ที่มา : รัชชชัย ตั้งศิริวานิช, 2549 : 72

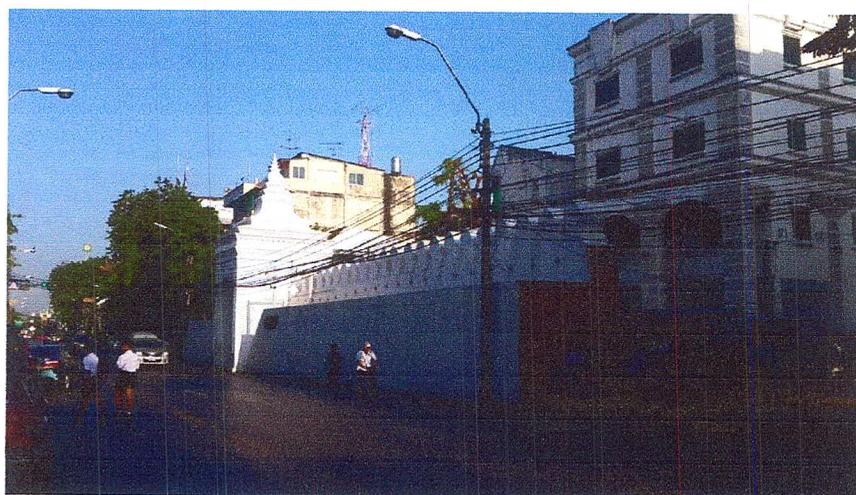

ภาพที่ 68 ภาพขยายจากภาพที่ 67 แสดงให้เห็นชุมชนมุสลิมในแผนที่กรุงศรีอยุธยา

ที่มา : รัชชชัย ตั้งศิริวานิช, 2549 : 72

ภาพที่ 69 ตำแหน่งของมัสยิดบริเวณรอบพระบรมมหาราชวัง
ตัดแปลงภาพ แผนที่พ.ศ. 2475 ของกรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ 70 ประตูและกำแพงพระนคร ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ในการกำหนดขอบเขต
พื้นที่สำคัญของภาพที่เป็นศูนย์กลางอารยธรรมในงานจิตรกรรมหลายแห่ง

ภาพที่ 71 ป้อมพระสุเมรุและกำแพงพระนครบางส่วน

ในงานจิตรกรรม ป้อมและกำแพงเมืองเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงอาณาเขต

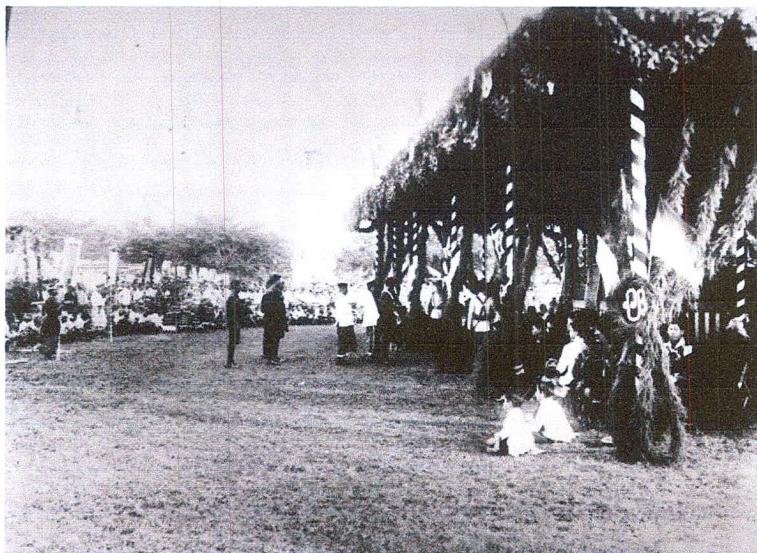
และเป็นสถานที่ที่เหล่าทหารหลากหลายชนชาติชาติต่อสู้กันในการรบรูปแบบต่างๆ

ส่วนภาคใต้ นั้นนับตั้งแต่ผู้นำของอาณาจักรปัตตานีเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามเมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ประชากรมุสลิมในดินแดนนี้จึงเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆจนกลายเป็นประชากรส่วนใหญ่ วัฒนธรรมอิสลามจึงมีบทบาทสำคัญ ชาวพุทธมักรวมกันอยู่รอบนอกของเมือง (อมรา ศรีสุชาติ, --: 17) ต่อมาเมื่อดินแดนในภาคใต้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบการปกครองที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน เศรษฐกิจ และ สังคม ที่ส่งผลให้ชาวสยามละชาวจีนเข้ามามีบทบาทในดินแดนนี้มากขึ้น มีการอพยพมุสลิมขึ้นมายังส่วนต่างๆของสยามและมีการอพยพประชาชนเข้าไปตั้งถิ่นฐานร่วมกับประชากรมุสลิมในภาคใต้

ภาพที่ 72 กระบวนแห่ของพระยาเมืองและราษฎรที่จัดอย่างวิจิตรงดงามผ่านหน้าพระที่นั่ง
แสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณในการเสด็จเยี่ยมราษฎรภาคใต้
(ภัทระ คาน, 2553: 49)

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

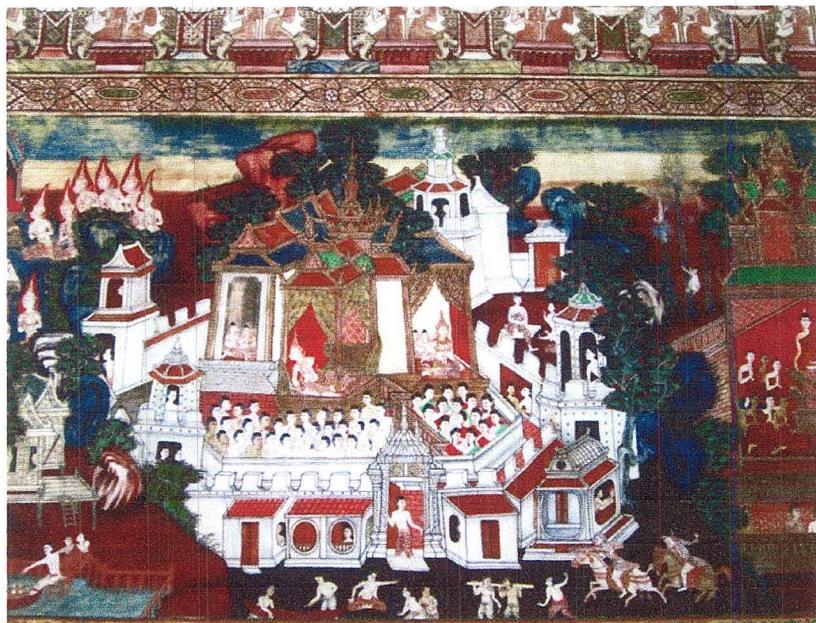
ภาพที่ 73 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเมือง
ข้าราชการ พลสนิกกร เข้าเฝ้าฯ ณ พลับพลาจักรมุข อ.เมืองปัตตานี จ.ปัตตานี
(ภัทระ คาน, 2553: 49)

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

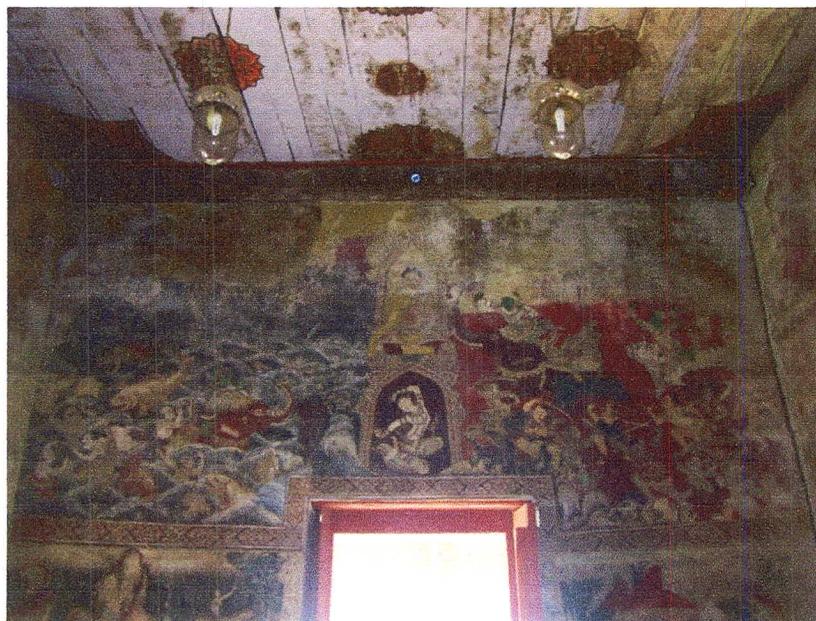
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานและบทบาทหน้าที่ของมุสลิมในเมืองมีความเชื่อมโยงกับภาพของมุสลิมในจิตรกรรมในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. ด้วยแนวคิดที่ชาวสยามมองชาวต่างชาติต่างภาษาว่าเป็นคนอื่นที่มีความ “โหดชาติ” ทางผิวพรรณและมีความเป็นคนนอกศาสนาซึ่งเป็น “มิจนาทิจิ” (สุจิตต์ วงศ์เทศ, 2546: คำนำเสนอ 17) ตำแหน่งของมุสลิมในภาพจึงมักอยู่ห่างจากศูนย์กลางของเรื่อง หรือไกลจากศูนย์กลางอารยธรรม เช่นวัดและวัง อาจอยู่ในพื้นที่ป่า และเป็นลักษณะของคนนอกที่มีความแตกต่างทางด้านกายภาพและวัฒนธรรมที่จะเข้ามาสู่พื้นที่ศูนย์กลางของเรื่อง

2. ช่างเขียนนำประเด็นเรื่องความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของมุสลิมมาใช้ในงานจิตรกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเป็นนานาชาติและความหลากหลาย เช่นทหารต่างชาติจากกองทัพนานาชาติ ไนมโหสถชาดกที่ใช้สื่อในเชิงสัญลักษณ์โดยไม่เจาะจงเชื้อชาติใดเป็นพิเศษ และ หม่อมมารในภาพมารวิชัย โดยทั่วไปภาพพุทธประวัติตอนมารผจญประกอบด้วย ภาพพระมหาสัตว์ประทับนั่งแสดงปางมารวิชัยอยู่บนรัตนบัลลังก์หรือรูปพระพุทธรูปเจ้าแสดงปางสมาธิ ทางเบื้องล่างเป็นรูปนางพสุทธารารถีกำลังบีบมวยผม ด้านหนึ่งของรัตนบัลลังก์เขียนภาพกองทัพพระยามารกำลังเข้าต่อตีพระบรมโพธิสัตว์ อีกด้านหนึ่งเป็นภาพกองทัพมารภายหลังจากที่ถูกน้ำทักษิโณทกท่วมทันจนพ่ายแพ้ไป (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2539: 111) ในสมัยอยุธยาตอนปลายมีภาพชาวต่างชาติปรากฏแทรกในกองทัพมาร ซึ่งน่าจะมาจากความคิดของช่างเขียนในสมัยนั้นที่มองว่า “ชาวต่างชาติเป็นตัวแทนของมิจนาทิจิ” ประกอบกับการที่มีลักษณะทางกายภาพตรงกับลักษณะของมารที่บรรยายในคัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถาที่ว่า “..หมวดปรากฏดุจลวดทองแดงแข็งกระด้าง..ผมหยิกสยงม้วนทบดุกกันหอย..” (สมเด็จพระปรมาทิตยโฆษิตินโรส, 2519: 176-195 อ้างถึงใน หทัยวรรณ ช่างประดิษฐ์, 2549: 9) ช่างจึงนำชาวต่างชาติเข้ามาปะปนกับกองทัพมารในฉากมารผจญดังที่นิยมกันในสมัยอยุธยาตอนปลาย และสืบทอดแนวคิดนี้เข้าสู่ครีตันโกสินทร์ในลักษณะของความเป็นแบบอย่างในเรื่องปรัมปราคติไปโดยอัตโนมัติ (สันติ เล็กสุขุม, 2548: 27 อ้างถึงใน หทัยวรรณ ช่างประดิษฐ์, 2549: 9)

ภาพที่ 74 ทหารมุสลิมขี่ม้าอยู่นอกกำแพงในจิตรกรรมฝาผนังภาพพุทธประวัติ
พระพรหมทูลอาราธนาแสดงธรรม วัดคงคาราม จ.ราชบุรี
ภาพเขียนสมัยกรุงศรีอยุธยา บุรณะและเขียนซ่อมในสมัยรัชกาลที่ 4

ภาพที่ 75 ทหารแขกในจิตรกรรมฝาผนังฉากรมผจญ วัดชมพูนุท จ.นนทบุรี
ภาพเขียนในสมัยกรุงศรีอยุธยา

3. ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับชาวต่างชาติในสยาม โดยเฉพาะภาพชาวต่างชาติต่างภาษาในหน้าต่างวัดโพธิ์ ที่ใช้คุณลักษณะสำคัญของชาวต่างชาติใน “โคลงต่างภาษา” (ภาพที่ 76) ในการอธิบายเพื่อทำความเข้าใจคนต่างชาติต่างภาษา ได้แก่ (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2546: 127-130)

-ภาษา

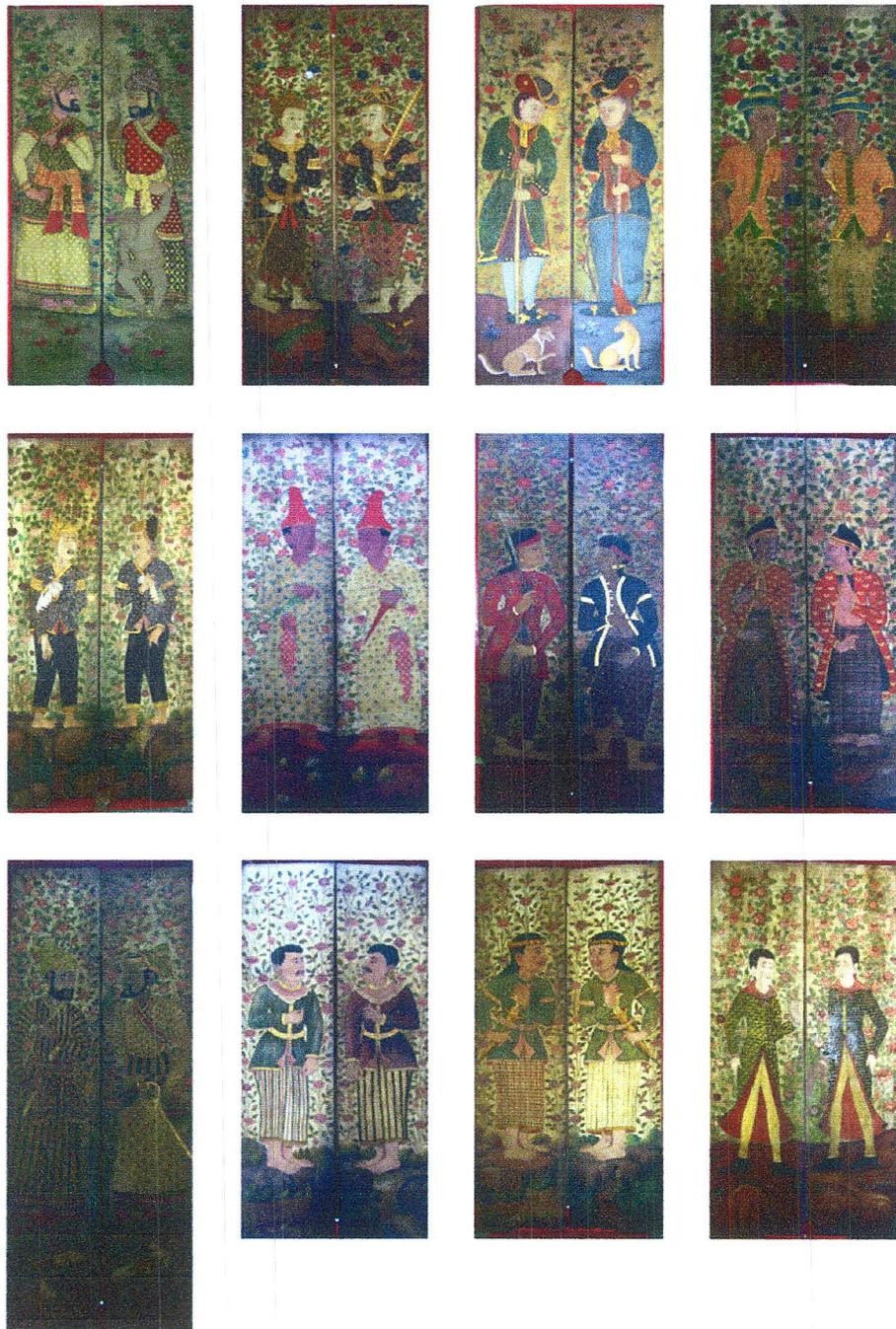
-เรือนร่างทางวัฒนธรรม (cultural body) (เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ รอยสัก ความรู้ความชำนาญเฉพาะด้าน ความเชื่อและศาสนา)

-ถิ่นฐานบ้านเมือง

-การจัดประเภทด้วยการใช้เรือนร่างเชิงกายภาพ (physical body)

4. ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จิตรกรรมแบบไทยประเพณีบางส่วนได้ปรับเปลี่ยนสู่แบบสมัยนิยม ภาพชาวต่างชาติที่แสดงลักษณะทางกายภาพได้ปรากฏบนบานประตูหน้าต่างในลักษณะเดียวกันกับทวารบาล เช่น ภาพแขก จีน ไทย ฝรั่งเศส บนประตูพระอุโบสถวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร (ภาพที่ 77) และภาพแขก จีน ฝรั่งเศส บนบานประตู วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (ภาพที่ 80) การนำเสนอภาพของมุสลิมเริ่มมีรายละเอียดมากขึ้นตามที่ปรากฏอยู่ในสังคม เช่นภาพของแขกแพในวัดกัลยาณมิตรฯ (ภาพที่ 81-82) และ แขกที่ชมการแข่งขันไก่ในวัดปฐมวรากรมฯ

5. ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประชากรในสยามที่มีความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์และศาสนาถูกโยงเข้ากับการรวมอำนาจสู่ส่วนกลางเพื่อประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและพัฒนาบ้านเมืองให้ศิวิไลซ์ได้อย่างรวดเร็วตามเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ ศาสนิกต่าง ๆ จึงเป็นส่วนหนึ่งของพลนิกรขององค์อัครศาสนูปถัมภก ภาพใต้โดมพระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นภาพนักบวชศาสนิกต่าง ๆ เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะที่ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก พระองค์ประทับอยู่ใต้พระพุทธรูปแสดงถึงความสำคัญของพุทธศาสนาในสถาบันการปกครองของสยามรวมถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคม (ภาพที่ 89) ความสัมพันธ์ลักษณะนี้ยังคงปรากฏในเหตุการณ์ที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้ผู้นำมุสลิมเข้าเฝ้าถวายไชยมงคลในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษาในปีพ.ศ. 2459 และรับพระราชทานผ้า “ชะยุต๊ะห๊ะ” และ “เสื่อยศหัวหน้าคณะ” ในช่วงเวลาต่อมา (ภาพที่ 90)

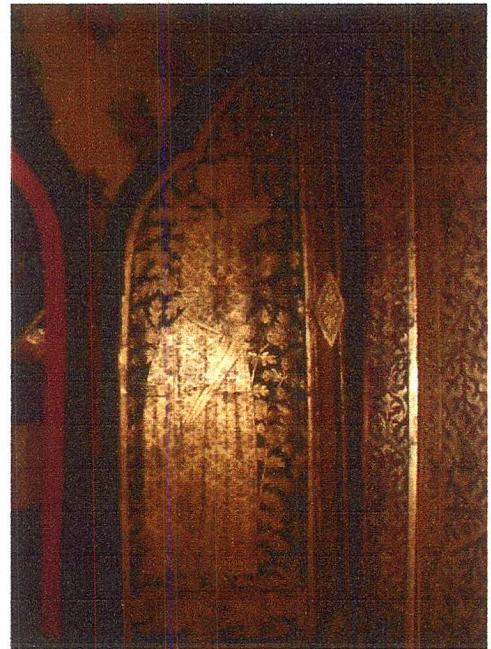
ภาพที่ 76 ภาพชาวต่างชาติต่างภาษาบนประตูและหน้าต่างวิหารทิศ วัดพระเชตุพนฯ

ซึ่งมีมุสลิมชาติต่างๆรวมอยู่ด้วย ได้แก่ ยิบเซ็ดอาน(อียิปต์), สระกาฉวน (ซาราเซ็น),
อาหรับ, หรัมโตระกี (ตุรกี), แวกปะถ่าน (ปาทาน), มะลาญ, จาม, หุ้ยหุย (จีนมุสลิม)

ภาพที่ 77 ภาพมุสลิมบนบานประตูโบสถ์

วัดสระเกศฯ

ภาพที่ 78 ภาพมุสลิมบนบานหน้าต่างหอไตร

วัดสระเกศฯ

ภาพที่ 79 ภาพมุสลิมบนหน้าต่างวิหารทิศ

วัดพระเชตุพนฯ

ภาพที่ 80 ภาพมุสลิมบนประตูวิหารทิศ

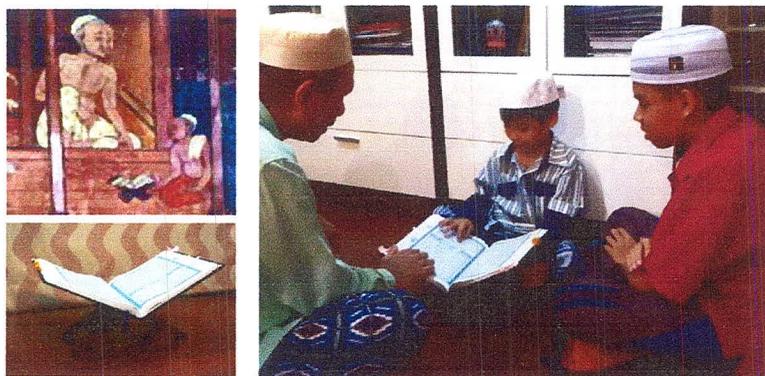
วัดพระเชตุพนฯ

ภาพที่ 81-82 ภาพฉากแพในจิตรกรรมฝาผนัง วิหารน้อย วัดกัลยาณมิตร

ภาพที่ 83-85 เครื่องถ้วยในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดกัลยาณมิตร และ
เครื่องถ้วยในชุมชนมัสยิดบางหลวง ใกล้กับวัดกัลยาณมิตร

ภาพที่ 86-88 มุสลิมมุ่งสร้างสวามิภักดิ์สอนอัลกุรอานให้บุตรหลาน
ในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดกัลยาณมิตร และ การสอนกุรอาน
ในครอบครัวมุสลิมในกรุงเทพฯ ในปัจจุบัน

2. บทบาทหน้าที่ของมุสลิมในสังคม

นอกเหนือไปจากลักษณะเด่นชัดทางด้านชาติพันธุ์ของมุสลิมเชื้อชาติต่างๆที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมแล้ว บทบาทและหน้าที่ของมุสลิมที่สะท้อนออกมาในการประกอบอาชีพต่างๆนั้นเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่กล่าวถึงในงานจิตรกรรมควบคู่ไปกับสถานภาพทางสังคม ซึ่งในอดีตนั้น มุสลิมที่ตั้งถิ่นฐานในสยามมักอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนที่มีผู้นำของตนเอง แต่ละชุมชนจะอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของทางราชการผ่านทางจุฬาราชมนตรี การแสดงบทบาทในด้านวิชาชีพจึงมีข้อจำกัดอยู่ภายใต้เงื่อนไขและความต้องการของทางราชการ หน้าที่และบทบาทของมุสลิมในสยามจึงมักโยงเข้ากับกลุ่มชาติพันธุ์และการตั้งถิ่นฐานที่มีความสัมพันธ์กับศูนย์กลางการปกครอง

ศาสนาอิสลามสอนให้มีการประกอบอาชีพและแสวงหาปัจจัยยังชีพ (รِسْقٌ) ในหนทางที่อนุมัต(ฮาลาล) แนวคิดในการประกอบอาชีพต่างๆของมุสลิมนั้นมีที่มาจากหลักคำสอนศาสนาเรื่อง “อะมัล” หรือการงานที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานและบันทึกอัลฮะดีษ โดยมักโยงเข้ากับเรื่องของ “อิมาน” หรือความศรัทธาเพื่อก่อให้เกิด “อามัลซอและหฺ” หรือการงานที่ดี มุสลิมมองว่าอิมานที่มีในใจจะมีความหมายเป็นรูปธรรมด้วยการแสดงออกทางการกระทำที่ดี (อะหฺมัด อัซฮารี บาซิช, อับดุลเลาะฮ์ อับรู เปล, 2545: 47) และมองว่าประกอบวิชาชีพที่สุจริตนั้นมีความสำคัญควบคู่ไปกับการปฏิบัติอิบาดะฮฺ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานมีความว่า “โอ้บรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย เมื่อได้มีเสียงร้องเรียก (อะซาน) เพื่อทำละหมาดในวันศุกร์ ก็จงรีบเร่งไปสู่การรำลึกถึงอัลลอฮ์ และจงละทิ้งการค้าขายเสีย นั่นเป็นการดีสำหรับพวกเจ้า หากพวกเจ้ารู้ ต่อเมื่อการละหมาดได้สิ้นสุดลงแล้วก็จงแยกย้ายกันไปตามแผ่นดิน และจงแสวงหาความโปรดปรานของอัลลอฮ์ และจงรำลึกถึงอัลลอฮ์ให้มากๆ เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รับชัยชนะ” (อัลกุรอาน 62 : 9-10) มุสลิมจึงรวมตัวกันเป็นชุมชนโดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติศาสนกิจและกิจกรรมของชุมชนซึ่งมักอยู่ใกล้กับสถานที่ทำงานของตน

มุสลิมมองว่าการทำงานเพื่อแสวงหารายได้และผลประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิตความเป็นอยู่นั้น เป็นการแสวงหาริสกีเพื่อใช้ในการทำอิบาดะฮฺ การประกอบอาชีพของมุสลิมจึงให้ความสำคัญกับการงานที่ดีและเชื่อมโยงเข้ากับการปฏิบัติศาสนกิจรวมถึงการรับผิดชอบต่อครอบครัว สังคม และชุมชน รวมถึงใส่ใจในความเป็นอยู่และช่วยเหลือญาติพี่น้องที่มีความจำเป็น

เพื่อแสวงหาความโปรดปรานจากพระเจ้าและหวังผลตอบแทนจากพระองค์ทั้งในโลกปัจจุบัน (ดูนยา) และในโลกหน้า (อาคีเราะฮฺ) ที่มีความยั่งยืน¹³

มุสลิมเชื้อชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานจึงรวมตัวกันเป็นชุมชนที่อยู่ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมสยามและได้ทำคุณงามความดีให้บ้านเมืองในลักษณะต่าง ๆ มาโดยตลอด โดยเฉพาะสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีความต้องการกำลังคนรวมถึงบุคคลากรที่มีความชำนาญและมีวิทยาการในด้านต่าง ๆ มาพัฒนาประเทศให้ตอบรับกับการเปลี่ยนแปลงในระดับนานาชาติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับดินแดนต่าง ๆ และเปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติเข้ามาทำการค้าและช่วยเหลือกิจการของประเทศในหลายด้าน เช่น นักธุรกิจเปอร์เซียและทหารจามที่เข้ามาพร้อมกับนำความรู้ความชำนาญด้านต่าง ๆ ที่ไม่อยู่ในความสนใจของชาวสยามเข้ามาพัฒนาประเทศจนมีบทบาทในราชสำนักและมีสถานภาพทางสังคมที่ดี แม้ชาวสยามจะกล่าวถึงชาวต่างชาติที่นับถือศาสนาที่ต่างจากพุทธศาสนาด้วยแนวคิดในเรื่องเดียดินแดน โฉดชาติ มิฉฉาพิชฉฉิ อยู่เสมอ ตามที่ปรากฏในกฎหมายต่าง ๆ แต่การที่ได้มีโอกาสใช้ชีวิตร่วมกันและพึ่งพาช่วยเหลือกันในสังคม และการที่ชาวต่างชาตินำวิทยาการและความรู้ความชำนาญด้านต่าง ๆ เข้ามาพัฒนาประเทศ ทำให้ได้รับการยอมรับและยกย่องอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เดอ ลา ลูแบร์ ได้กล่าวถึงบทบาทของขุนนางมุสลิมในกรุงศรีอยุธยาไว้ว่า

“..ในบรรดาประชาชาติต่าง ๆ นั้น พวกแขกมัวร์ตั้งเนื้อตั้งตัวได้เป็นอย่างดีในรัชกาลนี้ มีอยู่สมัยหนึ่งที่พระคลังเป็นแขกมัวร์ คงเป็นด้วยสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงพระราชดำริเห็นว่า บุคคลผู้นั้นอาจมีวิธีการดำเนินพาณิชย์กิจของพระองค์ให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นก็เป็นได้ ด้วยว่าพระราชอาณาประเทศข้างเคียงที่มีเดชานภาพต่างก็นับถือศาสนาพระมะหะหมัดด้วยกันทั้งสิ้น ตำแหน่งหน้าที่สำคัญๆ ในพระราชสำนักและในหัวเมืองในครั้งนั้น จึงตกอยู่ในกำมือของพวกแขกมัวร์โดยสิ้นเชิง สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามโปรดให้สร้างสุเหร่าขึ้นหลายแห่ง และทุกวันนี้ก็ยังโปรดพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นค่าใช้จ่ายในพิธีทางศาสนาอันสำคัญ ซึ่งพวกแขกมัวร์ทำการเฉลิมฉลองติดต่อกันอยู่หลายวัน... ชาวสยามที่เข้ารับศาสนาแขกมัวร์ได้รับอภิสิทธิ์ยกเว้นการเข้าเดือนรับราชการแผ่นดิน... ในประเทศสยามยังมีแขกมัวร์อยู่อีกราวสามหรือสี่พันคน.. (เดอ ลา ลูแบร์, 2548: 337)

¹³ “และจงแสวงหาสิ่งที่ยั่งยืนสำหรับท่านแก่เจ้าเพื่อปรโลก และอย่าลืมต่อ นวยของเจ้า แห่งโลกนี้ และจงทำ เหม เหมตี เสมียนกับที่ยึดตลย ได้ทรงทำความดีแก่เจ้า..” (อัลกุรอาน 28 : 77)

มุสลิมเชื้อชาติต่างๆได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำคุณประโยชน์ให้กับบ้านเมืองอย่างต่อเนื่อง บางกลุ่มประสบความสำเร็จได้รับความไว้วางใจให้รับราชการช่วยกิจการของบ้านเมืองและราชสำนัก จึงมีสถานภาพทางสังคมที่ดีเป็นที่ยอมรับในสังคมและมีการแสดงออกทางด้านอัตลักษณ์ที่สื่อถึงความหรูหราและทันสมัย อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในภาพรวม มุสลิมมีบทบาทหน้าที่สำคัญในด้านต่างๆดังนี้

มุสลิมกับการบริหาร

กรุงศรีอยุธยาเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่เปิดโอกาสให้ชาวต่างชาตินำศิลปวิทยาการที่ก้าวหน้าเข้ามาพัฒนาบ้านเมืองในรูปแบบต่างๆ มุสลิมแต่ละชนชาติที่เข้ามาในสยามมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกัน หลายท่านเข้ามาติดต่อดำขายและมีได้โอกาสช่วยเหลือกิจการบ้านเมืองจนมีผลงานเป็นที่ยอมรับและได้รับความไว้วางใจให้เข้าสู่ระบบราชการ เช่น ท่านเฉกอะหมัดที่ดำรงตำแหน่ง จุฬาราชมนตรีและต่อมาได้รับพระราชทานตำแหน่งให้เป็นถึงออกญาบวรราชนายก ตระกูลของท่านได้ประสบความสำเร็จในการรับราชการอีกหลายท่าน เช่น เจ้าพระยาชำนาญภักดี (สมบุญ) ที่ดำรงตำแหน่งสมุหนายกอัครมหาเสนาบดีฝ่ายเหนือในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ดูแลหัวเมืองสำคัญทั้ง 7 ได้แก่ พิษณุโลก สุโขทัย สวรรคโลก พิษณุ กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ และ นครราชสีมา (ประยูท สิริพิพันธ์, 2505 และ ว. ช. ประสงค์ (นามแฝง) อ้างถึงใน รัชนี้ สาดเปรม, 2521: 11-12) ขุนนางมุสลิมมีส่วนสำคัญในการดูแลกิจการต่างๆของราชการมาโดยตลอด เช่น ออกพระศรีเนาวรัตน์ ที่มีหน้าที่ดูแลงานด้านการค้าต่างประเทศและพระคลังสินค้าให้กับราชสำนักในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กำกับดูแลเรือสินค้าที่ส่งไปต่างประเทศ และสนับสนุนมุสลิมให้เป็นข้าหลวงหรือเจ้าเมืองในเมืองสำคัญ เช่น ตะนาวศรี มะริด เพชรบุรี ปรากฏบุรี เดดาห์ (Aubin, J. in Richards, D.,S., 1988: 110, อ้างถึงใน จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2544: 193-194, 204, 217) บันทึกของชาวต่างชาติได้กล่าวถึงมุสลิมที่ได้รับความไว้วางใจให้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองในหัวเมืองมีความสำคัญเช่น เพชรบุรีและสุพรรณบุรี (รัชนี้ สาดเปรม, 2521: 14-15) รวมถึงผู้ปกครองในดินแดนทางภาคใต้ที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามซึ่งส่วนใหญ่เป็นมุสลิมที่มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นและเงื่อนไขของแต่ละท้องถิ่นเป็นอย่างดี

ด้วยความรู้ความสามารถของมุสลิมที่เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองและอิทธิพลของประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามในสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่งผลให้มุสลิมมีบทบาทสำคัญในราชสำนัก โดยเฉพาะ

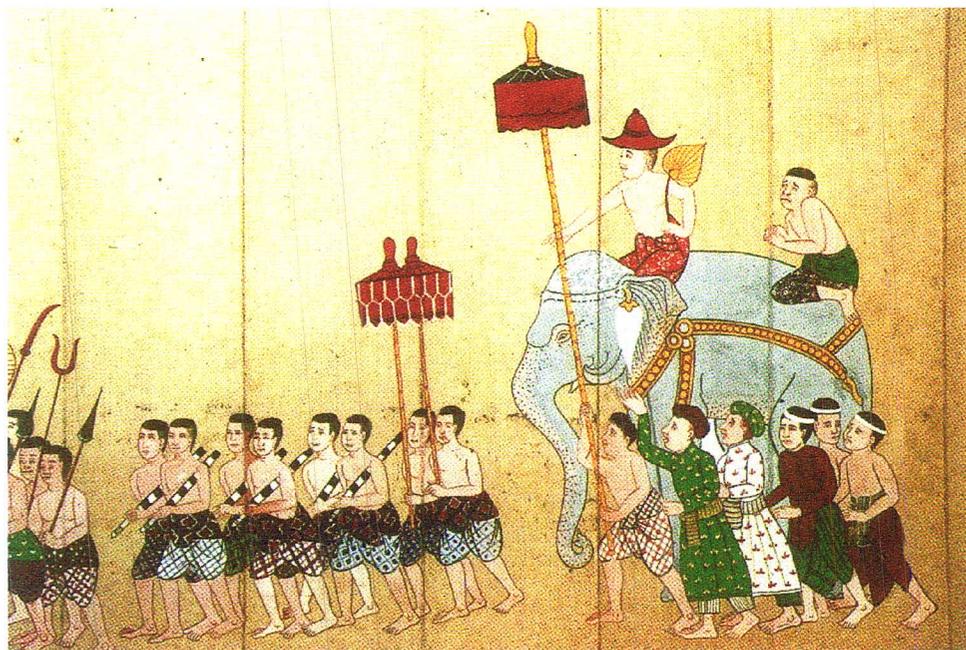
ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีซึ่งเป็นขุนนางในกรมท่าขวาที่ดูแลด้านการค้าและการติดต่อกับประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามและควบคุมประชาคมมุสลิมในสยาม¹⁴ ต่อมาเมื่อมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองให้ทันสมัยและเปิดเสรีทางการค้าในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้ยกเลิกระบบผูกขาดการค้าที่ต้องขึ้นกับพระคลังสินค้า บทบาทของขุนนางมุสลิมที่ดูแลด้านการค้าระหว่างประเทศจึงลดลง แต่ยังคงมีมุสลิมเชื้อสายต่างๆที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ เข้ารับราชการช่วยเหลือกิจการของบ้านเมืองอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ตามหลักคำสอนและแนวทางปฏิบัติในสังคม มุสลิมจะอยู่รวมกันเป็นชุมชน และมักสร้างมัสยิดขึ้นเป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติศาสนกิจและดำเนินกิจกรรมของชุมชนร่วมกัน สันนิษฐานว่าในบริเวณที่มีเจ้าเมืองหรือผู้บริหารเป็นมุสลิมนั้นน่าจะมีชุมชนมุสลิมอยู่ด้วยและน่าจะได้มีโอกาสพบปะปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชาวสยามในแต่ละท้องถิ่น ช่างเขียนน่าจะได้มีโอกาสได้เห็นและรับรู้เรื่องราวของขุนนางมุสลิมในสังคมและนำมาถ่ายทอดลงในงานจิตรกรรม เช่นภาพขุนนางมุสลิมในขบวนพยุหยาตราในจิตรกรรมในวัดยม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และภาพขุนนางมุสลิมพร้อมผู้ติดตามที่วัดโสมนัสฯ กทม.

ภาพที่ 91 ภาพขุนนางแขกในจิตรกรรมฝาผนังวัดโสมนัสวิหาร จ.กรุงเทพฯ

¹⁴ ต่อมาเมื่อยกเลิกกรมท่าขวาแล้วจุฬาราชมนตรีจึงดูแลด้านการให้คำปรึกษาแนะนำในด้านศาสนาอิสลามเป็นหลัก

ภาพที่ 92-93 ชุมนางแขกในกระบวนแห่พยุหยาตราทางสถลมารค ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง

ที่มา : พระคลัง (หน) เจ้าพระยา, 2550 : 274-275

มุสลิมกับการป้องกันประเทศ

เอกสารทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงบทบาทของมุสลิมในการป้องกันประเทศในลักษณะต่างๆ โดยเฉพาะในช่วงที่ขาดกำลังพลหลังการเสียกรุงแก่ข้าศึกครั้งที่ 1 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประกาศอิสรภาพ ฟื้นฟูบ้านเมือง และเปิดโอกาสให้ทหารต่างชาติเข้ามามีบทบาทในการป้องกันประเทศ รวมถึงกำลังพลจากประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม เช่น กองอาสาจาม (นันทวรรณ ภู่ว่าง 2530: 224-227) ซึ่งรับราชการทหารในสงครามสำคัญอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ทหารในกองอาสาจามได้ร่วมรบในสงครามโดยเฉพาะในสงครามเก้าทัพที่สยามได้รับชัยชนะ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เริ่มกิจการทหารเรือ กองอาสาจามจึงถูกเปลี่ยนจากทหารบกมาเป็นทหารเรือ มุสลิมที่มีความชำนาญอื่นๆ ก็ได้รับความไว้วางใจปฏิบัติภารกิจในกรมต่างๆ อาทิ กรมอุทการเรือ กรมช่างสิบหมู่ และ กรมโตะ เป็นต้น ซึ่งในเวลาต่อมา มุสลิมที่มีความชำนาญทางด้านการเดินทางเรือจากกรมท่าขวา ก็ได้มาสมทบในหน่วยงานบนเรือรบด้วย (เสาวนีย์ จิตต์หมวด 194-195) นอกจากนี้ ยังมีมุสลิมเชื้อสายต่างๆ ในสยามหลายท่านมีผลงานเป็นที่ยอมรับได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้ปฏิบัติหน้าที่สำคัญในกองทัพ อาทิ พระยาราชบังสัน(หะซัน) พระยาสิทธิราชเดโชชัย (ยหิป) เจ้าพระยาจักรี (หมุด) ที่ดูแลกองทัพในสงครามสำคัญ (ประยูรศักดิ์ ชลายนเดชะ: 2539: 31-42) รวมถึงกองกำลังในหัวเมืองสำคัญซึ่งมีมุสลิมดูแลอยู่นั้นได้มีส่วนช่วยในการป้องกันประเทศมาโดยตลอด

มุสลิมยังมีบทบาทในกองทหารรักษาพระองค์ในรัชสมัยกรุงศรีอยุธยาตามที่ปรากฏในบันทึกของชาวยุโรปที่เข้ามาในสยามมีความว่า

“..พวกอิสลามที่อพยพกันเข้ามาตั้งสำนักหลักแหล่งอยู่ในประเทศสยาม... พระเจ้ากรุงสยามซึ่งทรงมีน้ำพระทัยดีและตรงไปตรงมาได้ทรงต้อนรับบุคคลจำพวกนี้ไว้เป็นอย่างดีเมื่อขออพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในราชอาณาจักร พระราชทานความคุ้มครองให้ และโปรดอนุญาตให้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและดำเนินการค้าโดยเสรีได้ตามความประสงค์ทุกประการ โดยที่บุคคลจำพวกนี้มีแวเฉลียวฉลาดกว่าชาวสยาม ฉะนั้นในคราวที่มีราชการงานเมืองที่สำคัญๆ พระองค์จึงมักจะทรงเลือกเรียกใช้บุคคลจำพวกนี้อยู่บ่อยๆ ในที่สุดพระองค์ทรงวางพระทัยคนต่างด้าวจำพวกนี้คนหนึ่งถึงขนาดทรงแต่งตั้งให้เป็นนายกองทหารรักษาพระองค์ และโปรดให้บรรจุนักชาติเดียวกันเป็นพลทหารประจำการอยู่ในกองทหารเหล่าต่างๆ ที่ต้องเกณฑ์อีกด้วย การต้อนรับอย่างดีนี้ได้ชักนำทหาร

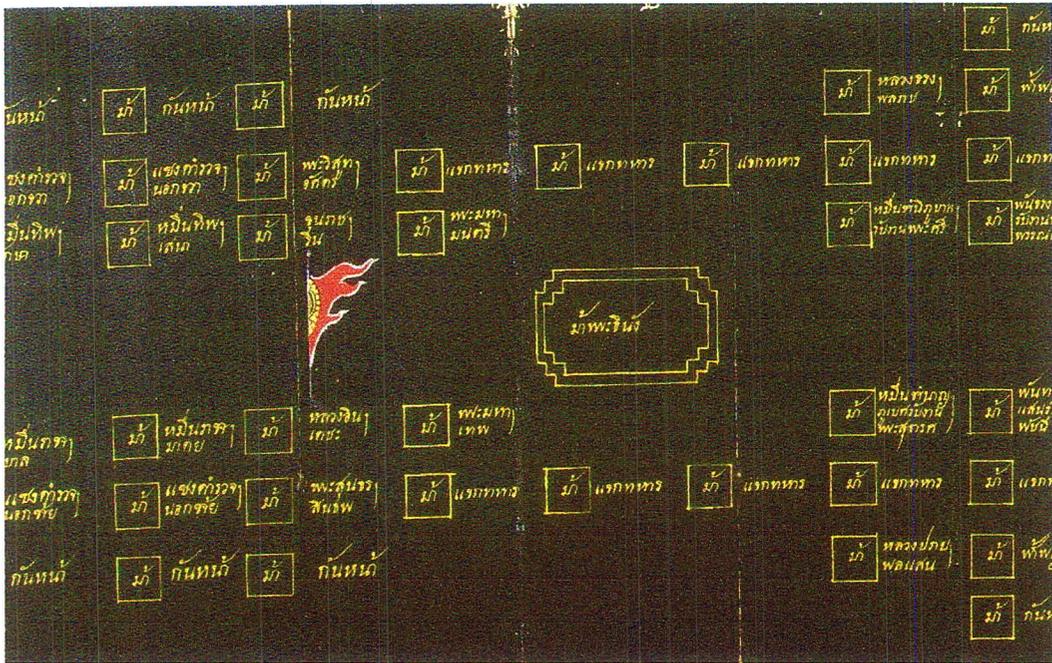
ต่างตัวมาอีกเป็นอันมากจากมะหังล เบงคอลและกอลกองด์ ซึ่งก็ได้รับการต้อนรับดีดูจเดียวกัน (นิโกลาส์ แชรแอส, 2550: 249-250)

“สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามยังทรงมีกองทหารม้าชาวต่างประเทศประจำราชการอีก 130 คน... ..กองทหารม้าเหล่านี้ก็สำหรับรับราชการภายนอกหาได้รับราชการในพระบรมมหาราชวังไม่.. จำพวกแรกเป็นแขกมัวร์ 2 กองๆละ 30 คน ล้วนเป็นแขกที่มีกำเนิดหรือพื้นเพอยู่ในเมืองมะหังล (Mogol) รูปร่างหน้าตาดี.. จำพวกสุดท้ายอีก 2 กองๆละ 25 คน ล้วนเป็นแขกปายัง (Payens) จากอินเดียแท้ แต่งกายแบบแขกมัวร์ ซึ่งเรียกกันว่าราชบุตร (Rasbouttes หรือ Ragibouttes) ไว้ตัวว่าเป็นคนมีเชื้อเจ้า อยู่ข้างมีเชิงกล้าหาญมาก..” (เดอ ลา ลูแบร์, 2548: 295)

“เราเข้าไปในลานพระราชฐานชั้นนอกเรียงตามลำดับขบวนที่จัดมา..จากนั้นก็เข้าไปในพระราชฐานชั้นสอง มีช่างศึกแปดเชือก กับกองร้อยทหารชาติมัวร์ขี่ม้าถือหอก ทำทางทะมัดทะแมงดี..เมื่อเข้าไปในพระราชฐานชั้นที่สี่..ในศาลาสองหลังด้านหน้า มีกองทหารรักษาพระองค์ชาวเปอร์เซียห้าร้อยคน นั่งขัดสมาธิอยู่กับพื้น... (ดาซาร์ด, 2551: 52-53)

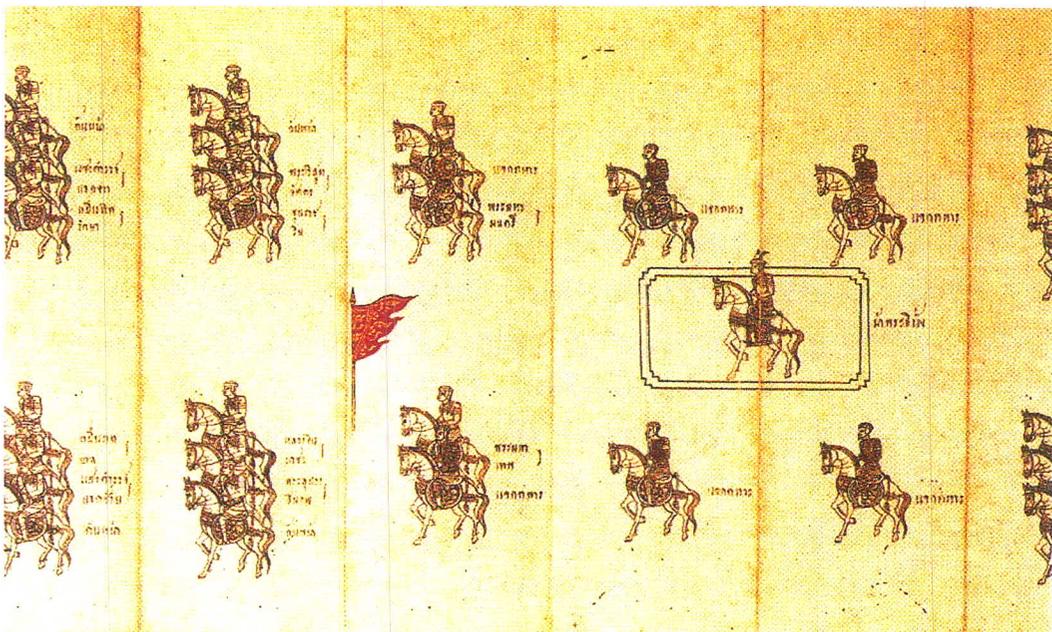
“ตามปรกตินั้น ทหารรักษาพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินประกอบด้วยกองร้อยทหารม้าชาติที่นับถือศาสนาพระมะหะหมัดสองกองร้อย กับทหารม้าชาติจีนอีกสองกองร้อย ทหารเหล่าราบประกอบด้วยชาวไทยสองกองร้อยถือดาบ อีกสองกองร้อยถือหอก และอีกสองกองร้อยถือปืนคาบศิลา นอกจากนี้ยังมีกองอาสาอมญ, กองอาสาแกมพูชา กับกองอาสาลาวอีกอย่างละสองกองร้อย ควรเป็นที่น่าสังเกตว่า มีชนชาติเหล่านี้เข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในราชอาณาจักรสยามเป็นอันมาก ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกับคนพื้นประเทศเหมือนกัน” (เดอ ชัวซีย์, 2550: 336)

ภาพของทหารมุสลิมปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังในลักษณะต่างๆ เช่น ทหารอาหรับและเปอร์เซียในกองทัพต่างชาติ ทหารจามบนกำแพงเมือง และทหารเปอร์เซียที่ขี่ม้าอยู่นอกกำแพงเมือง ซึ่งเป็นภาพประกอบที่ช่วยอธิบายให้เข้าใจเนื้อหาของชาตคต่างๆ ได้ชัดเจนขึ้น

ภาพที่ 94 แยกทหารในมังกระบวนแห่พยุหยาตราทางสถลมารค ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง

ที่มา : พระคลัง (หน) เจ้าพระยา, 2550 : 249

ภาพที่ 95 แยกทหารในมังกระบวนแห่พยุหยาตราทางสถลมารค ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง

ที่มา : พระคลัง (หน) เจ้าพระยา, 2550 : 290

ภาพที่ 96 ภาพขยายแทรกทหารในผังกระบวนทัพยุทธราชทางสถลมารค (จากภาพที่ 93)

ที่มา : พระคลัง (หน) เจ้าพระยา, 2550 : 290

ภาพที่ 97 ภาพขยายมุสลิมบนหลังม้า จากแผนที่อาณาจักรออตโตมัน (ภาพที่ 15)

ภาพลักษณะนี้มีเผยแพร่อย่างกว้างขวางและอาจเป็นแรงบันดาลใจให้

ช่างเขียนภาพของมุสลิมบนหลังม้าในลักษณะใกล้เคียงกัน

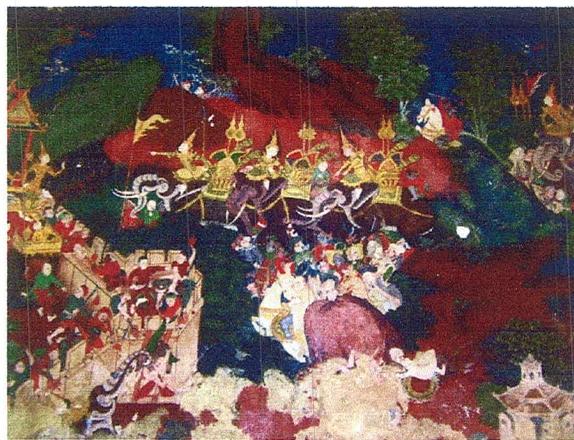
ที่มา : Fussel, 2011: 119

ภาพที่ 98 มโหสถชาดก วัดดาวดึงษ์าราม

ภาพที่ 99 ภาพทหรมุสลิมในกองทหารต่างชาติ มโหสถชาดก วัดดาวดึงษ์าราม

ภาพที่ 100-102 ภาพทหารมุสลิมในกองทหารต่างชาติ มโหสถชาดก

ในวัดปราสาท วัดบางยี่ขัน และ วัดตงการาม

มุสลิมกับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

หลักการทางด้านเศรษฐศาสตร์อิสลามนั้นเชื่อมโยงกับการงานที่ดีและความรับผิดชอบต่อสังคม มุสลิมจึงเลือกทำการค้าในธุรกิจที่เกิดประโยชน์ต่อสังคมและไม่เป็นที่ยกเว้นทางศาสนา¹⁵ (หะรออม) มุสลิมที่มีกำลังและความสามารถได้ช่วยเหลือดูแลคนในชุมชนที่มีความจำเป็นผ่านทางกลไกต่างๆ เช่น การให้ความสำคัญกับการบริจาคทานโดยเฉพาะการ “ชะกาต” ที่เป็นการนำรายได้ส่วนหนึ่งมาบริจาคให้ผู้มีสิทธิได้รับตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน เช่น คนยากจน คนอนาถา ผู้มีหนี้สิน และผู้เดินทาง ซึ่งเป็นหนึ่งในหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลามทั้ง 5 ข้อ¹⁶ ที่มุสลิมยึดถือเป็นแนวทาง เมื่อเข้ามาในสยามได้นำแนวทางเรื่องการทำงานที่ดีและความรับผิดชอบต่อสังคมมาทำธุรกิจจนเป็นที่ยอมรับ ประกอบกับประเทศต่างๆ ที่มีบทบาทสำคัญทางการค้าในยุคนั้นเป็นประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามอยู่หลายประเทศ นักธุรกิจมุสลิมจึงประสบความสำเร็จและมีบทบาทสำคัญในสังคมอย่างต่อเนื่องรวมถึงการบริหารบ้านเมืองจนมีความสำคัญในด้านเศรษฐกิจ เช่น เจกอะหมัดที่เข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานอยู่ในสยาม และได้มีโอกาสช่วยราชการและปรับปรุงระบบการทำงานด้านการค้าในกรมทำให้ทันสมัย ในปลายรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ประยูทธิ สิทธิพันธ์, 2505: 232 อ้างถึงใน รัชณี สาดเปรม, 2521: 10) และดาโต๊ะโมกอลที่เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่สทิงพระในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ และพัฒนาจนเป็นเมืองท่าที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญในสมัยของท่านสุลต่านสุไลมาน บุตรชายของท่าน

ในอดีต กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของภูมิภาค แม้จะมีช่วงที่หยุดชะงักไปในช่วงสงคราม แต่เมื่อฟื้นฟูบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นได้ก็กลับมาเจริญรุ่งเรืองและดึงดูดชาวต่างชาติให้เข้ามาทำการค้า กรมท่าซึ่งอยู่ในกรมพระคลังเป็นผู้ดูแลงานทางด้านเศรษฐกิจและการเงินของประเทศ รวมถึงการติดต่อค้าขายระหว่างประเทศ ความสำคัญของเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศได้สะท้อนให้เห็นในรูปแบบของหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบ ซึ่งในระยะแรกได้เปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติมาที่มีความรู้ความสามารถทางด้านนี้มาดูแลการค้าที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ต่อมาได้แยกพื้นที่การค้าออกเป็น 2 ฝ่ายที่ขึ้นกรมท่าขวาและกรมท่าซ้าย (รัชณี สาดเปรม, 2521: 19) กรมท่าขวามีหน้าที่ติดต่อค้าขายกับประเทศทางฝั่งขวาของแม่น้ำหรือทางตะวันตกของสยาม เช่น

¹⁵ ธุรกิจที่หะรออมได้แก่ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด การพนัน สุรา และ รูปเคารพ เป็นต้น (ยูซุฟ ก็อรฎอวี เขียน, บรรจง บินกาซัน แปล, 2554: 188)

¹⁶ หลักปฏิบัติทั้ง 5 ข้อของมุสลิมได้แก่ การกล่าวคำปฏิญาณตน การละหมาด การถือศีลอดในเดือนรอมฎอน การจ่ายชะกาต และการประกอบพิธีฮัจญ์

อาหรับ เปอร์เซีย และอินเดีย และกำกับดูแลชาวต่างชาติจากดินแดนดังกล่าวที่เข้ามาอยู่ในประเทศ จึงมีข้าราชการมุสลิมเป็นจำนวนมาก พระยาจุฬาราชมนตรีมีตำแหน่งสูงสุดในกรมนี้ ส่วนกรมท่าซ้ายมีหน้าที่ติดต่อประเทศทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำหรือฝั่งตะวันออกของสยาม เช่น จีน (ญี่ปุ่น) พระยาโชฎีกราชเศรษฐี¹⁷ มีตำแหน่งสูงสุดในกรมนี้ ต่อมาเมื่อชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อกับค้าขายมากขึ้น จึงมีกรมท่ากลาง¹⁸ ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2145-2170) (เสาวนีย์ จิตต์หมวด: 2531, 199)

กรมท่ามีหน้าที่ในการดูแลกิจการการค้าของแผ่นดินมาอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งมีการเปิดเสรีทางการค้าตามเนื้อหาใน “สนธิสัญญาเบาริง”¹⁹ หรือ “สนธิสัญญาไมตรีและพาณิชย์” ระหว่างอังกฤษกับสยามที่ในปี พ.ศ. 2398 ทำให้ “การผูกขาดการค้าต่างประเทศ” โดย “พระคลังสินค้า” ของราชสำนักสยามสิ้นสุดลง ส่งผลให้นโยบายด้านการต่างประเทศเปลี่ยนไปให้ความสำคัญกับประเทศในทวีปยุโรปเป็นอย่างมาก ขุนนางมุสลิมในกรมท่าขวาที่ดูแลทางด้านการค้าแต่เดิมจึงลดความสำคัญลง (จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2544: 337-341) ในขณะที่มุสลิมเชื้อสายอินเดียและประเทศใกล้เคียง ได้เดินทางเข้ามาทำการค้ากับประเทศไทยมากขึ้นในฐานะที่เป็นคนในบังคับของประเทศมหาอำนาจ เช่น อังกฤษ ได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและสิทธิในการทำการค้าได้อย่างเสรี โดยได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในย่านธุรกิจในบริเวณที่มีมุสลิมอาศัยอยู่เดิมตามสนธิสัญญาระหว่างประเทศ เช่น บางรัก ราชวงศ์ สามเสน วรจักร สีลม บำรุงเมือง เพื่อองคร ต่อมาได้ขยายตัวขึ้นจนกลายเป็นชุมชนโดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง เช่น มัสยิดวัดเกาะ มัสยิดเซฟี มัสยิดฮารูน (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 147-148) ในขณะที่มุสลิมเชื้อสายอินเดียอีกส่วนหนึ่ง ได้ทำการค้าเร่ตามหัวเมือง แหลมมลายู ทวาย ตราด ปากน้ำโพ เชื่อมโยงชุมชนมุสลิมจากที่ต่างๆ เข้าด้วยกันในลักษณะของเครือข่าย เนื่องจากมุสลิมมีเงื่อนไขในการบริโภคอาหารที่ต้องได้มาตรฐานของการ “ฮาลาล” สินค้าอาหารจากชุมชนมุสลิมจึงเป็นที่ต้องการในตลาดอย่างมาก เกษตรกรจึงเพิ่มการผลิตทางการเกษตรเพื่อการค้ามาก

¹⁷ ไม่มีการกล่าวถึงว่าพระยาโชฎีกราชเศรษฐีกำกับดูแลชาวจีนในสยามดังเช่นที่พระยาจุฬาราชมนตรีกำกับดูแลมุสลิมในสยาม (เสาวนีย์ จิตต์หมวด: 2531, 199)

¹⁸ ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม เซกอะหมัดเป็นผู้รับผิดชอบทั้งกรมท่าขวาและกรมท่ากลาง (เสาวนีย์ จิตต์หมวด: 2531, 199)

¹⁹ สนธิสัญญาเบาริง เป็นสนธิสัญญาที่เกี่ยวกับการค้าและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ประเทศไทยทำกับอังกฤษ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ 18 เมษายน พ.ศ. 2398 โดย เซอร์จอห์น เบาริง ราชทูตที่ได้รับการแต่งตั้งจาก สมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรีย ซึ่งได้กลายเป็นตัวอย่างให้ประเทศมหาอำนาจต่างๆ เข้ามาทำสัญญาในลักษณะเดียวกัน ส่งผลให้เกิด “การค้าเสรี” ทำให้ขุนนางมุสลิมเชื้อสายเปอร์เซียที่ดูแลด้านการค้าและการต่างประเทศลดบทบาทลง ในขณะที่มุสลิมชาวอินเดียที่เข้ามาทำการค้าในฐานะคนในบังคับอังกฤษ ประสบความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจอย่างมาก เนื่องจากได้รับ “สิทธิสภาพนอกอาณาเขต” และสิทธิในการทำการค้าได้อย่างเสรี

ขึ้น ต่างจากเดิมที่ผลิตอาหารเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและในชุมชน สินค้าที่พ่อค้าซื้อเข้ามาจาก
 ชนบทได้กลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของสยาม ชุมชนมุสลิมหลายแห่งมีความมั่นคงในการทำงานที่
 เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจการค้าของประเทศเช่น ชุมชนบางอ้อท่าไม้ และ ชุมชนทรายทองดินทำ
 การเกษตร เป็นต้น

ภาพที่ 103 ภาพพ่อค้าแขกในจิตรกรรมฝาผนัง พรหมนารถชาดก

วัดคงคาราม จ.ราชบุรี

เกษตรกร-ชาวบ้านมุสลิม

แม้จะไม่ปรากฏเอกสารเกี่ยวกับบทบาททางด้านการเกษตรของมุสลิมในสยามมากนักในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็มีหลักฐานยืนยันถึงความสำคัญของเกษตรกรรมมุสลิม เช่น ผลผลิตทางการเกษตรในดินแดนที่มีมุสลิมหรือเครื่องมือทางการเกษตรที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน ในสมัยรัตนโกสินทร์ มุสลิมที่มีความชำนาญทางด้านการเกษตรส่วนใหญ่เป็นมุสลิมทางภาคใต้และมุสลิมเชื้อสายมลายูที่อพยพจากภาคใต้ขึ้นมายังกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง ด้วยทำเลที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูกและเส้นทางสัญจรทางน้ำที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายทั่วกรุงเทพฯ ส่งผลให้การผลิตและการลำเลียงผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการค้าได้เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะในช่วงหลังจากการทำสนธิสัญญาเปิดเสรีทางการค้า (ราชันี สาดเปรม, 2521: 149) มุสลิมกลุ่มนี้จึงเป็นประชากรส่วนใหญ่ของมุสลิมในประเทศและสร้างผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญให้กับประเทศและการส่งออก

ชุมชนมุสลิมที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่มักอยู่ริมทะเลหรือริมฝั่งแม่น้ำลำคลองและสร้างมัสยิดขึ้นเป็นศูนย์กลางชุมชนบนพื้นที่ดอน พื้นที่เกษตรกรรมมักอยู่บนฝั่งที่ลึกเข้าไปห่างจากทะเลหรือแม่น้ำลำคลองที่เป็นเส้นทางสัญจรหลัก แล้วส่งสินค้ามาขายบริเวณท่าเรือหรือชุมชนที่อยู่ริมน้ำริมฝั่ง มุสลิมกลุ่มนี้มักอยู่ในพื้นที่ชนบทห่างจากวัฒนธรรมส่วนกลาง มีการช่วยเหลือเกื้อกูลและมีการสานสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ใกล้ชิด จึงรักษาวัฒนธรรมอิสลามจากเชื้อชาติของตนไว้ได้มากภายในชุมชน

ภาพของวิถีชาวบ้านในงานจิตรกรรมนั้นปรากฏภาพของมุสลิมร่วมอยู่ด้วยหลายแห่ง โดยเฉพาะหลังจากช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ที่แสดงภาพจิตรกรรมแบบไทยประเพณีได้รับอิทธิพลจากต่างชาติและเริ่มปรับเปลี่ยนสู่สุนิยมมากขึ้น ภาพชาวบ้านมักปรากฏในวัดที่อยู่ใกล้กับชุมชนมุสลิม เช่นภาพชาวบ้านดูการแข่งขันชนไก่ในเรื่องศรีษณูชัยบนผนังวัดปฐมวนาราม กรุงเทพฯ²⁰ และภาพชาวบ้านในवेशนัศรชาดก กัณฑ์ประเวศน์และกัณฑ์ชูชก ในวัดมัสยิดมิมาวาส จังหวัดสงขลา เป็นต้น

²⁰ วัดปฐมวนารามอยู่ใกล้ชุมชนบ้านควัว(มัสยิดยามีอุลค็อยรียะห์, มัสยิดดารัลฟาละฮ์ และ มัสยิดซุลลุคุดมุดตากัน) และชุมชนพญาไท (มัสยิดดารุลอามาน)

ภาพที่ 104 ภาพชาวบ้านในเรื่องชูชก ในจิตรกรรมฝาผนังวัดมีชัยมิมาวาส จ.สงขลา

มีมุสลิมสวมหมวกกะปิเยาะชุนึ่งโสร่งนั่งอยู่ร่วมกับชาวบ้าน

ภาพที่ 105 ภาพชาวบ้านดูการตีไก่ในเรื่องศรีธนญชัย

ในจิตรกรรมฝาผนังวัดปทุมวนาราม กทม.

มุสลิมกับการเดินเรือ

ในอดีต มุสลิมจากดินแดนอาหรับและเปอร์เซียมีความชำนาญทางด้าน การเดินเรือในท้องทะเลไปยังดินแดนต่างๆ รวมถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักเดินเรือมุสลิมได้รับเทคโนโลยีในการใช้เข็มทิศจากจีนมาพัฒนาจนก้าวหน้าและเผยแพร่ให้ชาวยุโรปรู้จักในเวลาต่อมา (อาลี เสือสมิง, 2556: 154-156) ปรากฏหลักฐานซากเรือจากอาหรับอายุประมาณ 1,200 ปีที่จังหวัดสมุทรสาคร สันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ในสมัยทวารวดี ซึ่งน่าจะตรงกับสมัยราชวงศ์อุมัยยะฮ์ หรือ อับบาซียะฮ์ แห่งอาณาจักรอิสลาม (เอิบเปรม วัชรานุกร, 2557) ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ามุสลิมได้ติดต่อกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาเป็นเวลานานหลายมาช้านาน (ภาพที่ 106-110) โดยเฉพาะในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับบทบาทของมุสลิมและความสัมพันธ์กับประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามในเอกสารบันทึกของชาวต่างชาติรวมถึงหลักฐานทางด้านศิลปวัฒนธรรมอิสลามที่เป็นงานศิลปะและงานสถาปัตยกรรมประเภทต่างๆ อาหรับมุสลิมเป็นนักเดินเรือที่มีอิทธิพลในน่านน้ำมหาสมุทรอินเดีย จนกระทั่ง ค.ศ. 1498 ที่โปรตุเกสเริ่มแผ่อำนาจทางทะเล (อาลี เสือสมิง, 2556: 156) ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับความชำนาญในการเดินเรือของแขกมัวร์ในบันทึกของชาวต่างชาติ ดังนี้

“..แต่ก่อนนี้ในสยามมีแต่เรือแบบจีนที่เรียกกันว่าเรือสำเภาเท่านั้น ปัจจุบันนี้ก็ยังมีอยู่สำหรับใช้เดินทางไปประเทศจีนและประเทศญี่ปุ่น แต่พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสให้ต่อเรือแบบยุโรปอยู่ทุกวัน และซื้อที่สำเร็จรูปแล้วจากพวกชาวอังกฤษก็หลายลำ ทรงใช้แต่ชาวมัวร์ ชาวจีนกับชาวมลายูเท่านั้นให้เดินเรือทะเล ชาวสยามนั้นดีแต่เดินเรือในแม่น้ำเท่านั้นแล้ว” (เดอ ชัวซีย์, 2550: 342)

“พระเจ้าแผ่นดินยังทรงมีพระราชโองการให้แขกมัวร์ทำแผนที่ทะเลของมหาสมุทรอินเดีย อันมีชายฝั่งทะเลและเกาะทั้งหลาย กับบ่งถึงระยะทางของประเทศต่างๆ...” (เอกสารฮอลันดา สมัยกรุงศรีอยุธยา, กรมศิลปากร, 2513: 248 อ้างถึงใน น. ณ ปากน้ำ , 2534: 88)

ราชสำนักสยามอาศัยศักยภาพและความชำนาญในด้านนี้มาพัฒนาการเดินเรือทั้งในด้านการพาณิชย์และการทหาร ของประเทศ (ประยูรศักดิ์ ชลายนเดชะ, 2539: 40) ในสมัยรัตนโกสินทร์ บันทึกของชาวต่างชาติกล่าวถึงกลาสีส่วนใหญ่ว่าเป็นชาวมลายู ความชำนาญในการเดินเรือได้สืบทอดมายังมุสลิมรุ่นต่อมา มุสลิมในชุมชนบ้านครัวหลายท่านรับราชการในกองทัพเรือ²¹ (ภาพที่ 111)

²¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน (เรื่องศักดิ์ ตำริห์เลิศ, 2546: 34-44)

ในขณะที่มุสลิมบางอ้อที่มีความชำนาญในการเดินเรือได้ประกอบธุรกิจด้านการเดินเรือในพื้นที่ภาคกลาง²² (ภาพที่ 112)

ช่างเขียนได้ถ่ายทอดภาพลักษณะของมุสลิมที่มีความชำนาญในการเดินเรือลงในภาพจิตรกรรมหลายแห่งโดยเฉพาะภาพลูกเรือมุสลิมบนเรือใน มหาชนกชาดก ที่ช่างเขียนสืบทอดรูปแบบกันต่อมา (ภาพที่ 113-117)

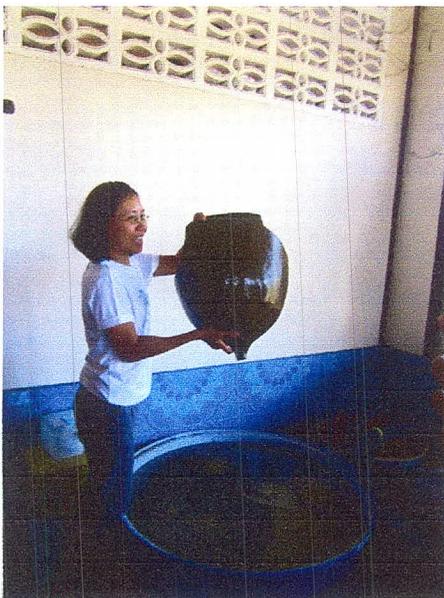
ภาพที่ 106 ซากเรือโบราณที่จ.สมุทรสาคร กรมศิลปากรสันนิษฐานว่าเป็นเรือจากอาหรับ

²² ชุนโยธาสมุท รัชราชการในกรมอาสาจาม สังกัดกรมทหารเรือ ได้ออกมาตั้งบริษัทเดินเรือในพื้นที่ภาคกลาง บุตรหลานได้สืบทอดกิจการมาจนถึงปี พ.ศ. 2498 จึงเลิกกิจการ (ภัทระ คาน, 2544: 54 บทความใน สรยุทธ ชื่นภักดี.มุสลิมมัสยิดต้นสนกับบรรพชนสามยุคสมัย, 2544)

ภาพที่ 107 การผูกเชือกยึดแผ่นไม้ที่พบในซากเรือโบราณที่พบ

ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของเรือจากอาหรับ

ภาพที่ 108-110 ชั้นส่วนโบราณวัตถุที่พบในซากเรือโบราณ จังหวัดสมุทรสาคร

ภาพที่ 111 ตราดาวเดือนและสมอเรือบนบ้านหน้าจั่วบ้านหลวงปรีชาชาญสมุทร แห่งกองทัพเรือ

ในชุมชนบ้านคร้ว (สุรียา โสตจินดา, สัมภาษณ์ : 9 ธันวาคม 2557)

ภาพที่ 112 เรือเขี้ยวหม้อหัดอาดำ บางอ้อ

เอื้อเฟื้อภาพโดย : มนัส โยธาสมุทร

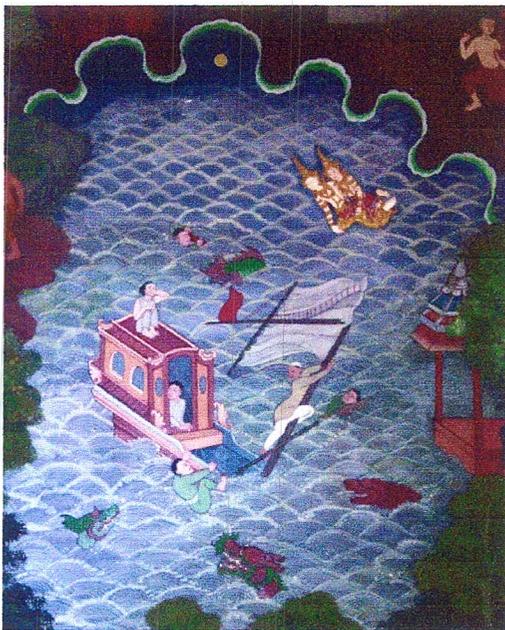
ภาพที่ 113 ภาพมหานกชาติก ในจิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร

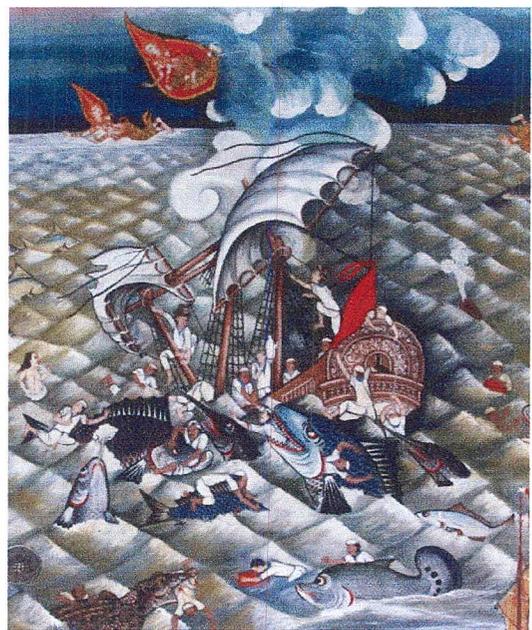
ภาพที่ 114 ภาพลูกเรือมุสลิม ในมหาชนกชาดก
วัดคงคาราม จ. ราชบุรี

ภาพที่ 115 ภาพลูกเรือมุสลิม ในมหาชนกชาดก
วัดสระเกษฯ กทม.

ภาพที่ 116 ภาพลูกเรือมุสลิม ในมหาชนกชาดก
วัดกัลยาณมิตรฯ กทม.

ภาพที่ 117 ภาพลูกเรือมุสลิม ในมหาชนกชาดก
วัดอรุณฯ กทม.

มุสลิมกับบทบาททางการต่างประเทศ และการทูต

นอกจากบทบาทที่เด่นชัดทางด้านการค้าขายระหว่างประเทศแล้วมุสลิมมีบทบาทสำคัญในด้านการต่างประเทศและการทูตโดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่ทรงส่ง อัจฉิ ชาติม มะฮันดรานี มุสลิมเชื้อสายเปอร์เซียในกรุงศรีอยุธยา เป็นราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าซาร์สุลัยมานที่ 1 แห่งราชวงศ์ซอฟเวียต (นันทวรรณ ภูสว่าง, 2531: 223 อ้างถึงใน เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 196) ตามที่ปรากฏในบันทึกของชาวต่างชาติว่า “..ราชทูตผู้นั้น²³ได้สถาปนาการค้าขึ้นกับกรุงเปอร์เซีย และเป็นผู้พาราชาทูตเปอร์เซียมาด้วย ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาหลายครั้งแล้วว่าถึงแก่กรรมลงที่เมืองตะนาวศรี ราชทูตเปอร์เซียคนนั้นเป็น มูลา (Moula) หรือพระอาจารย์คัมภีร์ศาสนาพระมะหะหมัด ซึ่งกล่าวกันว่า หะยี เซลิมได้กราบทูลขอตัวจากพระเจ้ากรุงเปอร์เซียมา เพื่อถวายการศึกษาศาสนาพระมะหะหมัดแต่สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม...” (เดอ ลา ลูแบร์, 2548: 334)

และในช่วงที่ประเทศในยุโรปมีอิทธิพลอย่างมากในสมัยรัตนโกสินทร์ มุสลิมมีส่วนสำคัญในการติดต่อกับชาวยุโรป และ หัวเมืองทางใต้ โดยเฉพาะ พระโกษาอิศหากซึ่งเป็นล่ามประจำราชสำนักที่ช่วยเหลืองานของจุฬาราชมนตรีในการติดต่อกับต่างประเทศ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 197) รวมถึงการติดต่อกับหัวเมืองทางใต้

ภาพที่ 118 ภาพคณะชาวต่างชาติเดินทางเข้าวัง ในจิตรกรรมฝาผนังวัดปฐมวนาราม ราชวรวิหาร กทม.

ชาวต่างชาติบินหลังม้าแต่งกายแบบมุสลิม

²³ หะยี เซลิม เป็นแขกมัวร์ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามทรงจัดส่งเป็นราชทูตไปยังประเทศเปอร์เซีย (เดอ ลา ลูแบร์, 2548: 334)

ภาพที่ 119 ภาพล่ำนที่ทำงานกับชาวยุโรป ในจิตรกรรมฝาผนังวัดกัลยาณมิตร กทม.

มุสลิมกับบทบาทในด้านสังคมและวัฒนธรรม

แม้มุสลิมเชื้อสายต่างๆที่ตั้งถิ่นฐานในสยามจะนับถือศาสนาอิสลามเช่นเดียวกัน แต่ก็มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมจากแต่ละชนชาติที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ในระยะแรก มุสลิมแต่ละเชื้อชาติอาจไม่มีโอกาสได้ติดต่อกันมากนัก เนื่องด้วยข้อจำกัดทางด้านภาษาและเงื่อนไขในการกำกับดูแลกำลังคนของทางราชการ (รัชนี้ สาดเปรม, 2521: 68) ชาวบ้านแต่ละกลุ่มจึงพยายามรักษาวัฒนธรรมของตนไว้ในชุมชนและมีโอกาสแสดงออกอย่างจำกัดเมื่ออยู่ภายนอกชุมชน ในขณะที่ขุนนางมุสลิมเชื้อสายเปอร์เซียที่มีสถานภาพทางสังคมที่ดีนั้นมีโอกาสในการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มากกว่า

บันทึกของชาวยุโรปและเปอร์เซียที่เข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยากล่าวถึงมุสลิมจากต่างชาติที่มีบทบาทในราชสำนัก เช่น มหาดเล็ก เลขาธิการอาลักษณ์ แพทย์หลวง สถาปนิก รวมถึงพ่อค้ามุสลิมที่เข้ามาช่วยกิจการการค้าของราชสำนักจนได้รับความไว้วางใจให้เข้ามาบริหารราชการจนประสบความสำเร็จ กลุ่มคนเหล่านี้มีบทบาททั้งในฐานะที่เป็นผู้นำวัฒนธรรมอิสลามเข้ามาเผยแพร่และผู้ที่สร้างสรรค์งานศิลปะโดยตรง

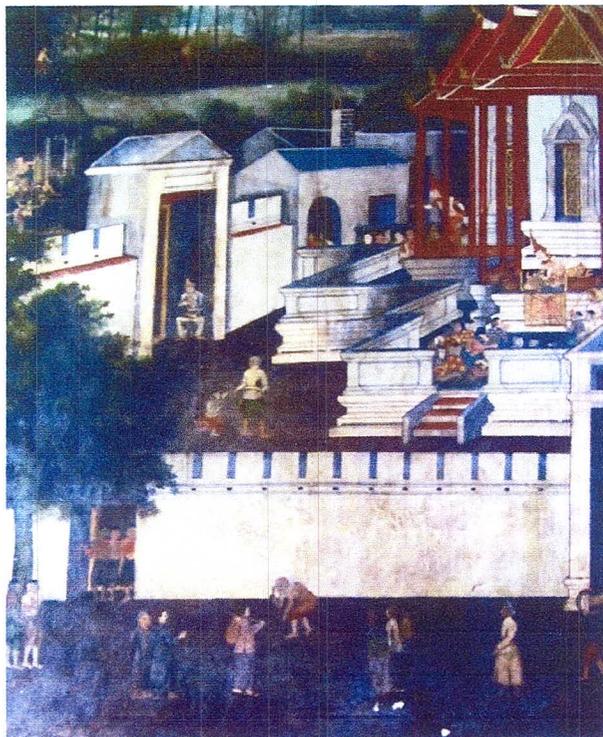
เมื่อพิจารณาควบคู่ไปกับร่องรอยทางด้านวัฒนธรรม เช่น การแต่งกาย เครื่องใช้ และงานสถาปัตยกรรม จะพบว่ามี การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมโดยรับอิทธิพลจากศิลปะอิสลาม รวมถึงการให้การยอมรับงานศิลปะอิสลามในระดับกลุ่มชนชั้นสูงของสังคมอยุธยาซึ่งเห็นได้จากลักษณะลวดลายที่เชื่อมโยงกับศิลปะอิสลามบนงานประเภทเครื่องต้นและเครื่องราชูปโภค อิทธิพลเหล่านี้ อาจมาจากวัตถุหรือตัวบุคคลในสิ่งแวดล้อมของพระมหากษัตริย์หรือผู้สร้าง เช่น เป็นสินค้าบรรณาการ หรือวัตถุจากกลุ่มบุคคลที่ได้เข้ามายังราชสำนัก (เจนจิรา เบญจพงศ์, 2549: 64-65) หรือภาพการแต่งกายของมุสลิมจากงานจิตรกรรมที่มาจากต่างประเทศ (ภาพที่ 122-123) มีการกล่าวถึงงานศิลปะอิสลามในฐานะที่เป็นเครื่องใช้ของชนชั้นสูงในราชสำนักอยู่หลายครั้ง อาทิ

“สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงจัดส่งของกำนัลอันงดงามมาพระราชทานแก่ท่านราชทูต ม.ก็องสตันซ์เป็นผู้เชิญมา ของกำนัลนั้นเป็นเสื้อคลุม สำหรับไว้สวมในห้องนอนของญี่ปุ่น ดิดดุมทองคำ นิลตั้งร้อยเม็ด กับผ้าเยียรบับทองและเงินของประเทศจีนหรือเปอร์เซียอีกสิบแถบ..” (เดอ ชัวซีย์, 2550: 238)

“ม.ก็องสตันซ์จึงใส่ช้าง ม.เดอโวลตรีกูด์เข้าไปหา เขาได้ถวายค่านับพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทรงอำนวยพรให้เขาเดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ และรับสั่งให้พนักงานนำเสื้อเยียรบับของเปอร์เซียกับดุมทองคำ สายทองคำกับดาบญี่ปุ่นเล่มหนึ่ง ด้ามหุ้มทองคำฝักปิดทองมาพระราชทานต่อหน้าพระพักตร์.. (เดอ ชัวซีย์, 2550: 284)

“..ผ้าถุงของพวกขุนนางนั้นภูมิจานและมีค่ากว่าของชนชั้นสามัญ ตามปรกติจะทอสอดเส้นทองแดงและเส้นเงินแดง หรือไม่ก็เป็นผ้าลายดอกเขียนมาจากประเทศอินเดีย ซึ่งเรียกกันว่า Chitte แห่ง Masulipatam..” (นิโกลาส์ แชรแวงส, 2550: 102)

นอกจากการนำเข้่างานศิลปะจากประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามแล้ว ศิลปินและช่างฝีมือมุสลิมยังเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์งานศิลปะในลักษณะต่างๆ เช่น ชัยยิด ตัรด์มันดี ชาวเมืองคูราซาน ที่เล่าเรื่อง ซาห์นาเม ถวายสมเด็จพระนารายณ์ (O' Kane, 1972: 127) ช่างฝีมือชาวมลายูที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยาม โดยเฉพาะช่างฝีมือในชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ที่ทำงานให้กับในวังและช่างก่อสร้างในชุมชนมัสยิดบ้านสมเด็จ รวมถึงช่างแต่งต้นไม้และสถาปนิกจากชาวที่เข้ามาสร้างสรรค์ผลงานในสมัยรัชกาลที่ 6

ภาพที่ 120-121 ภาพมุสลิมเดินอยู่นอกกำแพง ในจิตรกรรมฝาผนังวัดปทุมวนาราม จ.กรุงเทพฯ

ภาพที่ 122 ภาพขยายมุสลิมจากเอกสารอธิบายการละหมาด (จากภาพที่ 123) เทียบกับภาพที่ 121

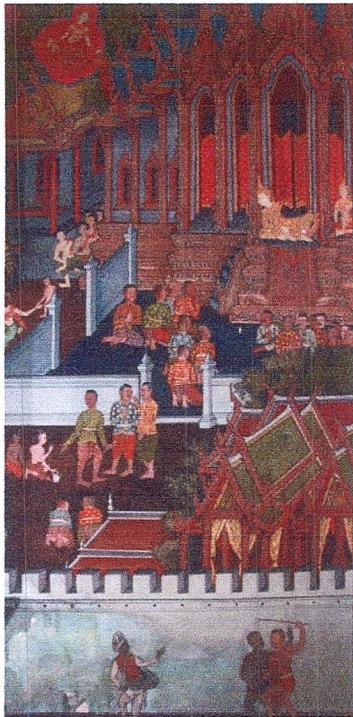

ภาพที่ 123 ภาพมุสลิมกำลังละหมาดในอิริยาบถต่างๆจากเอกสารอธิบายการละหมาดที่ทำเผยแพร่

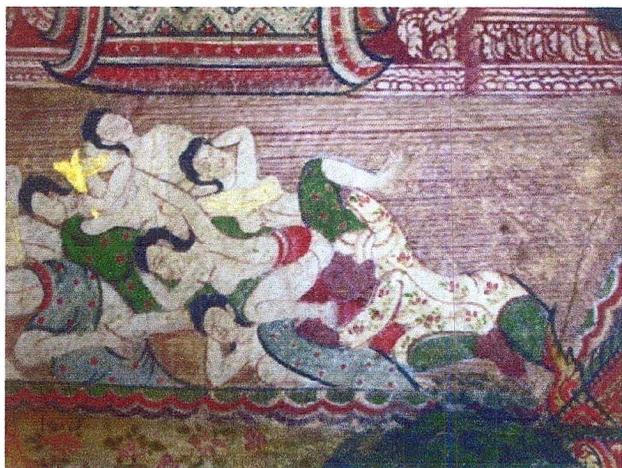
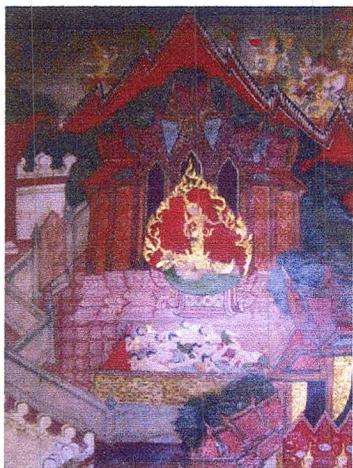
มุสลิมในภาพแต่งกายอย่างชาวโมกุล หันหน้าไปยังมัสยิดอัลฮะรอมน์ในนครมักกะฮ์

ภาพลักษณะนี้อาจเป็นแรงบันดาลใจในการเขียนภาพมุสลิมในงานจิตรกรรม

ที่มา : Porter, 2012 : 171

ภาพที่ 124-125 ภาพมุสลิมเดินอยู่นอกกำแพง ในจิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณฯ กทม.

ภาพที่ 126-127 ภาพยูนุคหรือขันที ในจิตรกรรมฝาผนังวัดทองธรรมชาติวรวิหาร กทม.

3. ศิลปวัฒนธรรมอิสลามในสังคม

ศาสนาอิสลาม²⁴ เป็นศาสนาแห่งการยอมมอบน้อม จ้านนตอองค์อัลลอฮ์(ช.บ.)ผู้เป็นพระเจ้าเพียงองค์เดียว ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม เรียกว่า "มุสลิม" ซึ่งเชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งในจักรวาลและกำหนดเวลาในการใช้ชีวิตให้แก่แต่ละคน พื้นฐานทางความคิดของมุสลิมทั่วโลกมีที่มาจากหลักคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ "อัลกุรอาน"²⁵ และบันทึก "อัลฮะดีษ"²⁶ ซึ่งมีเนื้อหาที่ครอบคลุมประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวันในลักษณะของภาพรวม มุสลิมเชื่อว่าตนมีอิสรภาพในการเลือกและตัดสินใจในทุกการกระทำ และจะได้รับผลตอบแทนจากพระเจ้าในทุกการงานที่ได้กระทำไว้

ด้วยแนวคิดนี้ มุสลิมจึงมองว่าผู้ศรัทธาในศาสนาทุกคนมีความเป็นหนึ่งเดียวกันและมีความเท่าเทียมกันภายใต้ความเมตตาของพระเจ้า มุสลิมได้นำคำสอนศาสนาไปตีความและปรับใช้ในบริบทเงื่อนไขที่แตกต่างกันภายใต้อิทธิพลจากปัจจัยแวดล้อมที่ต่างกันจนเกิดศิลปวัฒนธรรมอิสลามที่มีลักษณะเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น นักวิชาการได้ให้คำนิยาม "วัฒนธรรมอิสลาม"ไว้ว่า "วิถีในการดำเนินชีวิต หรือรูปแบบแห่งพฤติกรรมของมุสลิมตลอดจนสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นมาซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความศรัทธาว่า อัลลอฮ์(ช.บ.)คือพระเจ้าเพียงองค์เดียว และ มุฮัมมัด (ช.ล.) คือศาสนทูตของพระองค์ (เสาวนีย์ จิตต์ห่มวด, 2535: 8) ส่วนศิลปะอิสลามนั้นหมายถึง "งานศิลปะที่สร้างขึ้นสำหรับมุสลิมภายใต้อิทธิพลของศาสนาอิสลาม"²⁷ จึงมีเนื้อหาครอบคลุมประเด็นสำคัญต่างๆ ในขอบเขตที่กว้างและได้พัฒนาไปตามบริบทและเงื่อนไขของแต่ละท้องถิ่นและยุคสมัย²⁸

²⁴ คำว่า "อิสลาม" เป็นคำภาษาอาหรับ ที่แปลว่า การยอมจำนน การปฏิบัติตาม และการมอบน้อม

²⁵ คัมภีร์ที่รวบรวมวจนะของอัลลอฮ์ (ช.บ.) ที่ทรงประทานแก่มุฮัมมัดโดยผ่านทางศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.)

²⁶ บันทึกคำพูด การประพฤติ ปฏิบัติ จริยวัตร ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตของศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) และสาวกของท่าน

²⁷ นักวิชาการได้ให้คำจำกัดความของศิลปะอิสลามไว้ดังนี้

"ศิลปะอิสลาม หมายถึงศิลปะที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของศาสนาอิสลาม ซึ่งปรากฏอยู่มากทางตะวันตกของทวีปเอเชีย" (ปัญญาเทพสิงห์: 2548} 121)

²⁸ ประเด็นอิทธิพลที่มีต่อการเกิดศิลปะและสถาปัตยกรรมอิสลาม

1. ศิลปวัฒนธรรมของอาหรับก่อนการเผยแผ่ศาสนาของท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.)
2. หลักความเชื่อและหลักคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอาน
3. แนวคิดและแนวทางการปฏิบัติของท่านศาสดาที่ปรากฏในบันทึกอัลฮะดีษ
4. ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของดินแดนที่ศาสนาอิสลามแผ่ไปถึง

ในคัมภีร์อัลกุรอานและบันทึกอัลฮะดีษนั้นไม่ได้กล่าวถึงงานศิลปะโดยตรงแต่จะกล่าวถึง “ความสวยงาม” โดยจะยกย่องความงามสูงสุดว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของพระเจ้า โดยเชื่อมโยงเข้ากับคุณค่า คุณประโยชน์ ระเบียบแบบแผน และเหตุผลของการสร้างเพื่อให้มนุษย์ใช้สติปัญญาพิจารณาและเกิดความศรัทธาพร้อมทั้งสำนึกในความเมตตาอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ เช่น การอ้างอิงถึง “หลักฐานต่างๆ แห่งอนุภาพและเอกภาพของอัลลอฮ์(ช.บ.)ในจักรวาล ซึ่งเป็นที่ประจักษ์แก่สายตา และสิ่งที่มีอยู่ในจักรวาลซึ่งถูกประดิษฐ์ไว้อย่างสวยงาม ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตือนให้ตระหนักว่า จักรวาลนี้มีได้ถูกสร้างมาโดยไร้ประโยชน์” (อัลกุรอาน, 38:1-88) สิ่งที่ดีงามที่สุดในมโนทัศน์ของมุสลิมจึงเป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของพระเจ้า แนวคิดนี้ได้ผลักดันให้ศิลปินมุสลิมหาแรงบันดาลใจจากธรรมชาติและเชื่อมโยงงานของตนเข้ากับธรรมชาติโดยนำคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความงามจากการตีความในคัมภีร์อัลกุรอานมาใช้อ้างอิงและขยายขอบเขตในงานศิลปะและสถาปัตยกรรม²⁹ รวมถึงการนำแนวคิดในเรื่องของความงามที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานมาพัฒนาควบคู่ไปกับประโยชน์ใช้สอย³⁰ สร้างสรรค์ความงามภายใต้วัตถุประสงค์ที่ดีและมีประโยชน์ และอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่ศาสนาอนุมัติ (ฮาลาล) ดังนั้นเรื่องต่างๆ ที่ศาสนาห้าม (หะรออม) จึงเป็นเรื่องต้องห้ามในงานศิลปะด้วย แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความงามและงานศิลปะอิสลามจึงมีความยืดหยุ่นและปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพเงื่อนไขของแต่ละท้องถิ่น โดยมีขอบเขตที่เปิดกว้างตราบเท่าที่อยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาและไม่ขัดกับหลักการของศาสนา

อย่างไรก็ตาม ด้วยแนวคิดในเชิง “อภิปรัชญา” ที่เชื่อมโยงสู่อำนาจในการสร้างของพระเจ้าที่ว่าพระองค์คือผู้ทรงสร้างสิ่งมีชีวิตทั้งหมด การแสดงออกทางด้านจิตรกรรมของมุสลิมจึงมีข้อจำกัดในส่วนของ การสร้างภาพสิ่งมีชีวิตประเภทคนและสัตว์ ศิลปินมุสลิมจึงมักหลีกเลี่ยงการสร้างภาพของคนและสัตว์โดยเฉพาะในอาคารสำคัญโดยเฉพาะในมัสยิด เนื่องจากเป็นเสมือนการสร้างสิ่งมีชีวิตขึ้นเทียบเคียงอำนาจของพระองค์ และเพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการทำรูปเคารพที่มาจาก

5. นโยบายและแนวทางการบริหารของฝ่ายปกครองของแต่ละท้องถิ่น

6. แนวคิดและแนวปฏิบัติของแต่ละสำนักคิด

7. แนวคิดและรูปแบบที่เด่นชัดของศิลปะและสถาปัตยกรรมอิสลามจากอาณาจักรต่างๆ ในอดีต

²⁹ เช่นการจินตนาการภาพของสวนสวรรค์จากคำบรรยายในคัมภีร์อัลกุรอาน และถ่ายทอดออกมาในงานสถาปัตยกรรมโดยการมีสะพานน้ำพุที่สดชื่นและพืชพรรณที่เขียวขจีไว้ใจกลางมัสยิด

³⁰ เช่นการตกแต่งมัสยิดด้วยอักษรประดิษฐ์ซึ่งเป็นข้อความจากคัมภีร์อัลกุรอาน ผู้ที่เข้ามาใช้งานสามารถอ่านได้

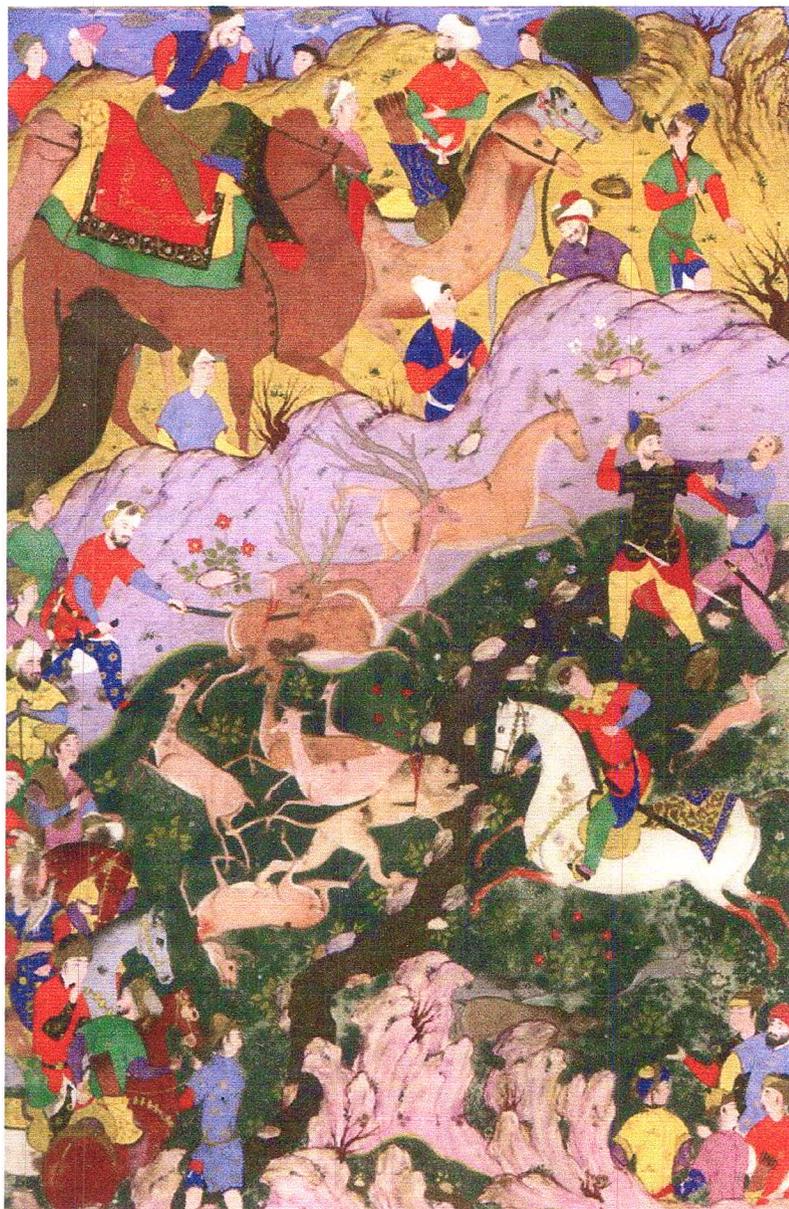
สิ่งมีชีวิต³¹ จึงมักไม่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นภาพของผู้คนในงานจิตรกรรมบนส่วนประกอบของอาคารในมัสยิด ภาพของคนและสัตว์ส่วนใหญ่เป็นภาพเขียนขนาดเล็กและภาพในหนังสือที่ใช้ประกอบคำอธิบายศาสตร์สาขาต่างๆ เช่น ตำราแพทย์ ตำราดาราศาสตร์ และ วรรณคดีต่างๆ ศิลปินมุสลิมได้พยายามหาทางออกจากกรอบที่ศาสนบัญญัติได้ห้ามไว้ ด้วยวิธีการทางศิลปะ โดยนำเสนอภาพวาดเลียนแบบสิ่งมีชีวิตประเภทคนและสัตว์ไม่ให้เหมือนจริง เช่น การบรรจุภาพคนและสัตว์ลงในพื้นที่สมมุติที่เป็นนามธรรม การไม่แสดงแสงเงาบนใบหน้า และการจัดรูปทรงด้วยโครงสร้างเส้นเรขาคณิตมากกว่าการเน้นมิติ เป็นต้น (อาลี เสือสมิง, 2556: 453)

ในระยะแรก ศิลปินมุสลิมได้รับอิทธิพลทางด้านจิตรกรรมจากอารยธรรมที่มีอยู่ก่อน โดยเฉพาะในสมัยอับบาซียะฮ์ที่ให้ความสำคัญกับการแสวงหาคำรู้จากที่ต่างๆ จนกระทั่งเกิดความตื่นตัวทางด้านศิลปะวิชาการสาขาต่างๆ ในสังคมมุสลิมเป็นอย่างมาก นักวิชาการมุสลิมที่แปลตำราของกรีกและไบแซนไทน์เป็นภาษาอาหรับได้นำภาพประกอบในเอกสารต่างๆ มาปรับใช้และพัฒนาเป็นแนวทางของตนเอง เช่น ภาพคนสวมผ้าโพกศีรษะแต่งตัวแบบอาหรับ แต่มีการจัดองค์ประกอบและใช้วิธีการเขียนภาพแบบไบแซนไทน์ เป็นต้น (อาลี เสือสมิง, 2556: 454) ภาพวาดของมุสลิมได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะใน คริสตศตวรรษที่ 12 ที่มีภาพประกอบในวรรณกรรมของอัลกอซิม อิบน์ อาลี³² (ค.ศ. 1054-1122) ในหนังสือ มะกอมาคู หลังจากนั้น ได้มีการวาดภาพประกอบในตำราของศิลปินวิชาการต่างๆ รวมถึง ภาพประกอบในวรรณกรรม ชาฮู นามะฮู ซึ่งเป็นเรื่องราวสดุดีวีรกรรมของเหล่าวีรบุรุษเปอร์เซียก่อนยุคของอิสลาม ของอัล ฟิรเดาสียู (ค.ศ. 932-1020) ซึ่งภาพประกอบนั้นได้เขียนขึ้นในช่วงคริสตศตวรรษที่ 14 หลังจากที่เขียนหนังสือประมาณ 300ปี และในช่วงคริสตศตวรรษที่ 14 ในสมัยราชวงศ์ออตโตมันริยะฮู แห่งเอเชียกลางที่พัฒนาภาพเขียนขนาดเล็กจนมีลักษณะเฉพาะ จนกระทั่งได้จัดตั้งสำนักช่างศิลป์แห่งเฮรัตขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 15 มีจิตรกรชาวเปอร์เซียเข้ามาในราชสำนักโมกุลเป็นจำนวนมาก ในปี ค.ศ. 1567 จักรพรรดิอักบาร์ (ค.ศ. 1542-1605) แห่งจักรวรรดิโมกุลได้โปรดเกล้าฯ ให้ศิลปินในราชสำนักจัดทำหนังสือที่มีภาพประกอบเรื่อง ฮัมชะฮู นามะฮู ซึ่งเป็นภาพวาดที่ได้รับอิทธิพลจากเปอร์เซียและ

³¹ ศิลปินมุสลิมได้ทดแทนข้อจำกัดดังกล่าวโดยการพัฒนาลวดลายต่างๆ ได้แก่ ลายพรรณพฤกษา (arabesque) ลายอักษรประดิษฐ์ (calligraphy) ลายเรขาคณิต (geometric form) ลายเรขศิลป์ (graphic form) รวมถึงภาพสถานที่สำคัญ เพื่อใช้ในการตกแต่ง

³² รู้จักในนาม อัล หารีย์ฮู

พัฒนารูปแบบจนมีลักษณะเฉพาะเป็นของโมกุล ก่อนจะแพร่ขยายสู่ดินแดนที่นับถือศาสนาอิสลาม
ในเวลาต่อมา (อาลี เสือสมิง, 2556: 454-459)

ภาพที่ 128 ภาพประกอบในวรรณกรรม ชาฮุนาเมฮู ของเปอร์เซีย

เมื่อศาสนาอิสลามแผ่ขยายสู่ดินแดนที่มีอารยธรรมดั้งเดิมเข้มแข็งเช่น อินเดีย และ เปอร์เซีย วัฒนธรรมอิสลามได้ผสมผสานกับเงื่อนไขท้องถิ่นและพัฒนาไปในบริบทที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ นอกเหนือจากลักษณะทางกายภาพแล้ว มุสลิมจากดินแดนต่างๆมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันในรายละเอียดเช่น การแต่งกาย ภาษา และข้อปฏิบัติบางอย่าง เมื่อมุสลิมเชื้อสายต่างๆเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยาม ได้นำวัฒนธรรมของตนเข้ามาและรักษาวัฒนธรรมอิสลามรวมถึงปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาอย่างเคร่งครัดภายในชุมชนโดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง หลักคำสอนของศาสนาได้แยกเรื่อง“ทะเลสาบ” ซึ่งเป็นเรื่องที่ได้รับการอนุมัติออกจากเรื่อง “หะรอม” ซึ่งเป็นสิ่งต้องห้าม³³ แนวคิดในเรื่อง “หะรอม” ทำให้มุสลิมพยายามหลีกเลี่ยงกิจกรรมบางอย่างที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม เช่น การดื่มสุรา การเล่นการพนัน การรับประทานเนื้อสุกร และการสัมผัสน้ำลายสุนัข โดยป้องกันไม่ให้สิ่งต่างๆที่ขัดต่อหลักศาสนาเหล่านั้นเกิดขึ้นในชุมชนโดยเฉพาะในบริเวณมัสยิด พื้นที่ภายในชุมชนจึงสงวนไว้สำหรับกิจกรรมที่ “หะรอม” อย่างเคร่งครัดภายในวัฒนธรรมอิสลาม อย่างไรก็ตามเมื่ออยู่นอกชุมชนที่มีบริบทแตกต่างกัน มุสลิมมักปฏิบัติตัวกลมกลืนไปกับชาวพื้นเมืองตราบที่ไม่ขัดกับหลักคำสอนของศาสนา สิ่งที่ชาวพื้นเมืองเห็นได้ชัดเจนจึงมักเป็นลักษณะทางกายภาพที่เด่นชัด เช่น รูปร่างหน้าตา และการแต่งกาย ฯลฯ

การแต่งกายในทัศนะอิสลามนั้นมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นการปกปิดร่างกายและเพื่อเป็นการให้มีบุคลิกลักษณะที่งามสง่า มุสลิมถือว่าเสื้อผ้าและเครื่องประดับที่มีนั้นเป็นความโปรดปรานจากพระเจ้า (บรรจง บินกาชัน, 2554: 110) วัฒนธรรมการแต่งกายของมุสลิมจึงมีที่มาจากหลักคำสอนของศาสนาอิสลามที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานและบันทึกอัลฮะดีษโดยเฉพาะแบบอย่างของท่านศาสดา มุฮัมมัด (ซ.ล.) ที่แต่งกายอย่างสะอาด เรียบร้อย งดงาม ตามความจำเป็น ลักษณะเด่นบางประการในการแต่งกายของท่าน เช่น การไว้เคราและการสวมสละระบันที่ศรีษะ จึงเป็นแนวปฏิบัติที่มุสลิมทั่วโลกใช้ในการแต่งกาย อย่างไรก็ตาม ในแต่ละดินแดนที่ศาสนาอิสลามแผ่ขยายไปถึงนั้น มีปัจจัยท้องถิ่นที่แตกต่างกัน แต่ละท้องถิ่นมีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีอยู่ จึงรับแนวคิดหลักไปปรับใช้ให้เข้ากับเงื่อนไขดังกล่าว เกิดวัฒนธรรมการแต่งกายแบบอิสลามที่มีลักษณะเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น มุสลิมจากแต่ละชนชาติที่เดินทางไปยังดินแดนต่างๆ จึงได้นำศิลปะการแต่งกายดังกล่าวไปเผยแพร่ให้ชาวต่างชาติได้รู้จักพร้อมกับศิลปะวิทยาการด้านต่างๆจากประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามด้วย

³³ “ทะเลสาบ: สิ่งที่ถูกอนุมัติโดยไม่มีข้อจำกัด และการกระทำที่อัลลอฮ์ผู้เอกกฤษฎาหมายอนุญาต

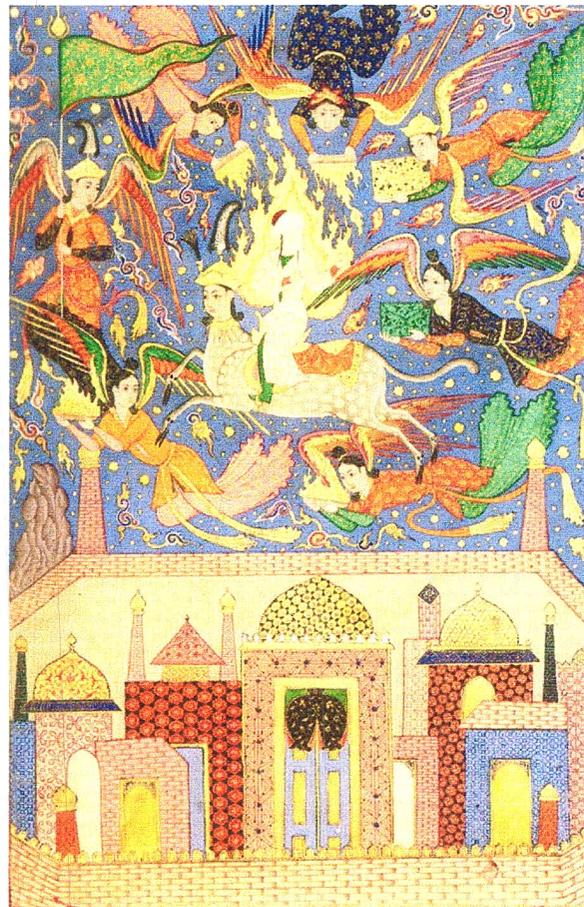
หะรอม: สิ่งที่อัลลอฮ์ผู้เอกกฤษฎาหมายห้ามโดยเด็ดขาด ใครก็ตามที่เข้าไปเกี่ยวข้อง จะต้องได้รับโทษจากอัลลอฮ์ในโลกหน้า เช่นเดียวกับการลงโทษทางกฎหมายในโลกนี้ด้วย

มักรูฮ: สิ่งที่มีได้รับการอนุมัติจากผู้ทรงเอกกฤษฎาหมาย แต่ก็ได้ห้ามไว้อย่างเด็ดขาด.. “ (บรรจง บินกาชัน: 2554, 27)

ภาพที่ 131 ภาพวาดท่านศาสดากำลังสอนผู้ศรัทธาตามจินตนาการของจิตรกร

ที่มา : Hattstein, 2004 : 15

ภาพที่ 132 ภาพวาดเหตุการณ์อิสรออูของท่านศาสดาหรือการเดินทางจากมักกะฮสู่มัสยิดอัลอักซอในเยรูซาเริ่มด้วยพาหนะที่อูฐหรือกตามจินตนาการของจิตรกร

วาดขึ้นในกอลกอนดา, อินเดีย ประมาณปี ค.ศ. 1610-30

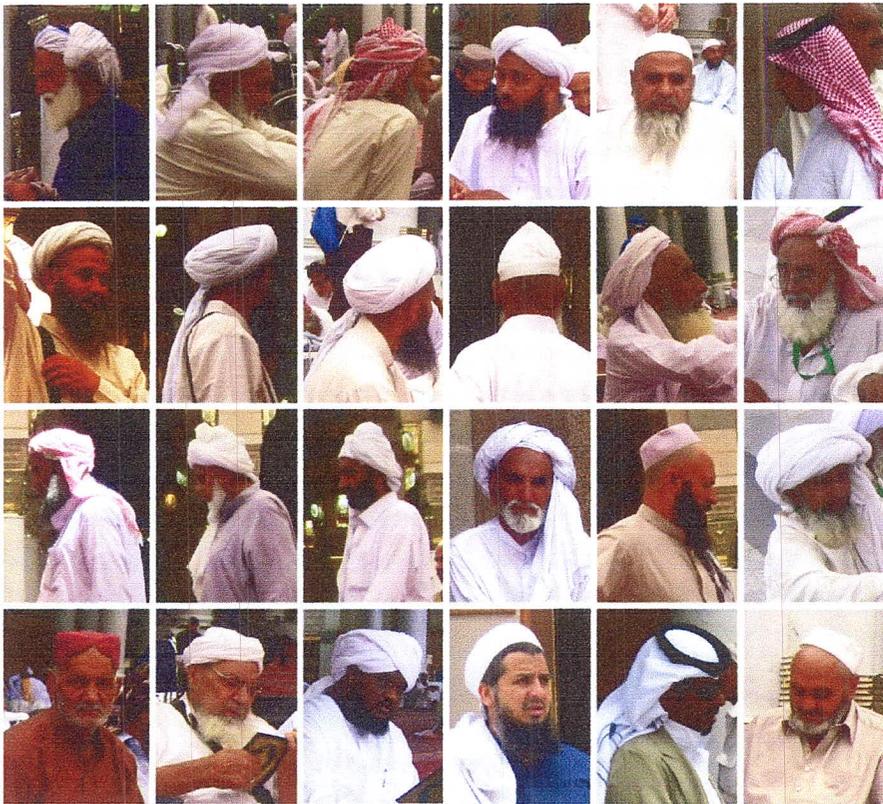
ที่มา : Roger, 2010 : 277-278

ลักษณะการแต่งกายของมุสลิมเริ่มปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังในสมัยกรุงศรีอยุธยาและ เป็นต้นแบบให้งานต่างๆในเวลาต่อมา อาทิภาพมุสลิมหันหน้าด้านข้างศีรษะโปกสะระบัน ซึ่งปรากฏทั้งในทำยีนและทำขีมี่า ศิลปินอาจเห็นมุสลิมที่แต่งกายลักษณะนี้ในสังคม หรืออาจเห็นภาพลักษณะนี้จากสิ่งของเครื่องใช้และภาพวาดจากประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามที่เข้ามาในสยาม (ภาพที่ 123, 130) แม้จะไม่มีหลักฐานที่แสดงถึงความเกี่ยวข้องระหว่างที่มักกับภาพที่ปรากฏโดยตรง แต่หากพิจารณาจากปัจจัยแวดล้อมในช่วงเวลาเดียวกัน พบความเชื่อมโยงบางประการ ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้ที่กล่าวถึงในบันทึกของชาวต่างชาติ เช่น ลวดลายบนพรมเปอร์เซีย หรือภาพวาดของชาวต่างชาติที่เข้ามาในสยาม ซึ่งในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลายจนถึงต้นรัตนโกสินทร์นั้น อาณาจักรอิสลามได้แก่ ออตโตมัน โมกุล และ ซอฟาวิยะฮ์ นั้นเป็นศูนย์กลางอารยธรรมที่มีบทบาทสำคัญในด้านการค้าและการต่างประเทศ ประกอบกับการที่มุสลิมในสยามมีบทบาทสำคัญในราชสำนักและเป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม งานศิลปะอิสลามประเภทต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตของมุสลิม เช่น ภาพเขียนขนาดเล็ก เครื่องแต่งกาย และเครื่องใช้ต่างๆ จึงเป็นที่ยอมรับในหมู่ชนชั้นผู้นำ เช่นการใช้อุปกรณ์เปอร์เซียปูห้องพระโรง(น ธิ ปากน้ำ, 2534: 53) และการรับรูปแบบของเครื่องแต่งกายเปอร์เซียมาใช้ในราชสำนัก เป็นต้น ศิลปกรรมจากดินแดนที่นับถือศาสนาอิสลามโดยเฉพาะจากราชสำนักเปอร์เซียในราชวงศ์ซอฟาวิยะฮ์จึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความศิวิไลซ์และเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญในการสร้างและพัฒนางานศิลปะในราชอาณาจักรอยุธยา (ประภัสสร โปธิศรีทอง, 2545: 38) ความเชื่อมโยงอีกลักษณะหนึ่งได้แก่วรรณกรรมของมุสลิมที่มีความสำคัญ เช่น นิทานอิหร่านราชธรรม หรือ นิทานสิบสองเหลี่ยม ที่ขุนนางแขกเปอร์เซีย ชื่อขุนกัลยาบตีได้แต่งหรือแปลถวายพระเจ้าบรมโกษฐ์เมื่อ พ.ศ. 2295 (ค.ศ. 1752) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดเกล้าให้เขียนขึ้นในปีที่สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ และ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้จารึกลงบนแผ่นศิลาบนศาลาล้อมพระมณฑปในวัดพระเชตุพนฯ (ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, 2545: 48) รวมถึงตำนานของท่านฮัมซะฮ์ที่ชาวอิหร่านเล่าถวายให้แก่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชตามที่ปรากฏในบันทึกของคณะราชทูตจากเปอร์เซีย (O'Kane, 1972: 144) และเรื่องชาฮุนาเมฮ์ที่ชาวอิหร่านได้ถ่ายทอดให้กับสังคมคุณธรรมและจริยธรรมในวรรณกรรมต่างๆเหล่านี้ได้รับการกล่าวถึงในสังคมควบคู่ไปกับการนำเสนอวัฒนธรรมอิสลาม แม้จะไม่มีหลักฐานหลงเหลือในประเทศ แต่ภาพประกอบของเรื่องเหล่านี้ในยุคสมัยเดียวกันที่พบในต่างประเทศนั้น ได้ปรากฏเนื้อหาที่แสดงถึงวิถีชีวิตของมุสลิมผ่านทางภาพของบ้านเมือง การแต่งกาย และสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ให้สังคมได้รู้จัก สันนิษฐานว่าชาวสยามน่าจะเคยเห็นภาพเหล่านี้และเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์เรื่องราวในภาพเขียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับมุสลิม (ภาพที่ 128-132)

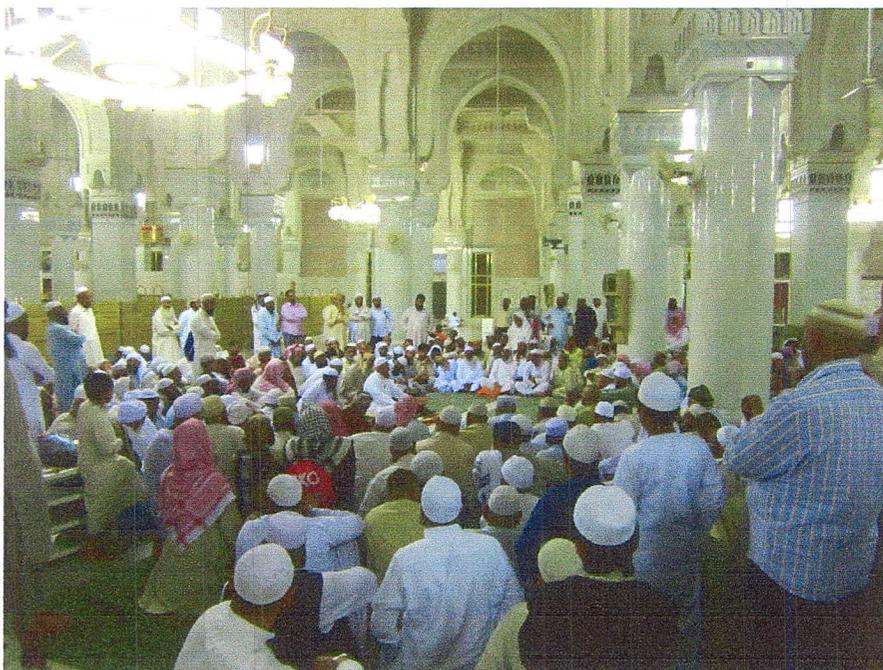

ภาพที่ 133 การใส่สะระบันและหมวกลักษณะต่างๆ

ที่มา : Racinet, 2003 : 135-136

ภาพที่ 134 การโพกศีรษะนั้นและการแต่งกายของมุสลิมเชื้อชาติต่างๆในมัสยิดอัลฮะรออม

ภาพที่ 135 การแต่งกายที่หลากหลายของมุสลิมเชื้อชาติต่างๆในมัสยิดอัลฮะรออม

ภาพที่ 136 เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกายที่วางขายบริเวณทางเดินเข้าสู่มัสยิดอัลนะบะวี

ภาพที่ 137 หมวกและผ้าคลุมที่วางขายบริเวณทางเดินเข้าสู่มัสยิดอัลนะบะวี

ภาพที่ 138 สมเด็จพระพระนารายณ์มหาราช เสด็จออกมารับราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส
พิมพ์ที่กรุงปารีส ในราวปี พ.ศ. 2230 ในภาพเห็นพรหมเปร์เซียบริเวณหน้าพระที่นั่ง
สอดคล้องกับข้อความในบันทึกของตาซาร์ด (ตาซาร์ด, 2551: 52-53)

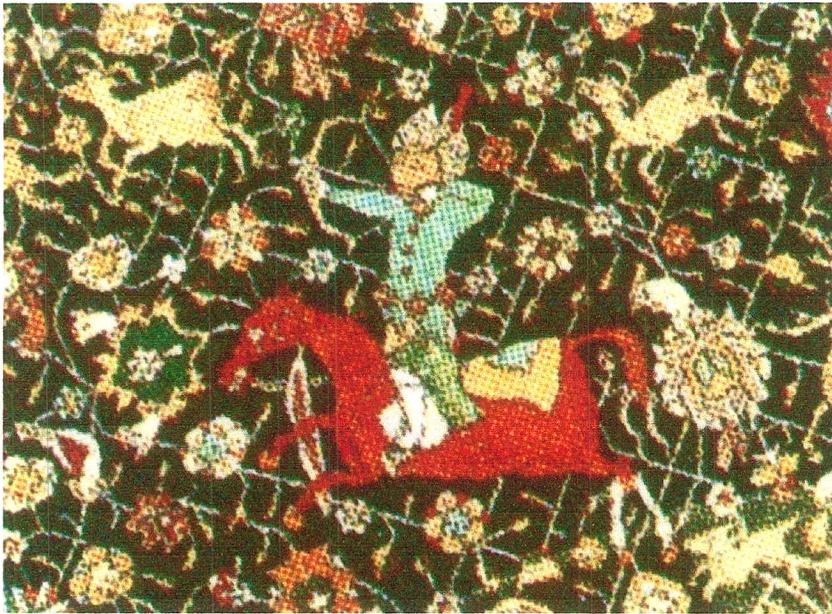
ที่มา : รัชชชัย ตั้งศิริวานิช, 2549 : 63

ภาพที่ 139 พรหมเปอร์เซียในสมัยซอฟาวิยะฮ์ ทำขึ้นประมาณปี ค.ศ. 1542-1543

มีลายรูปทหารขี่ม้าที่ปรากฏในที่ต่างๆ แพร่หลายในช่วงเวลาดังกล่าว

ที่มา : Mozzati, 2009: 276

ภาพที่ 140 ภาพทหารขี่ม้าจากพรมในภาพที่ 139

ที่มา : Mozzati, 2009: 276

ภาพที่ 141-143 ภาพทหารขี่ม้า จากสิ่งของเครื่องใช้ต่างที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอิสลาม

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา งานศิลปะอิสลามจากต่างประเทศมักเป็นของมีค่าที่ถวายให้กับราชสำนักและชนชั้นสูงของสยามซึ่งมีความใฝ่พระทัยในศิลปวัฒนธรรมจากอารยประเทศที่เข้ามาในประเทศ ศิลปะอิสลามจึงเป็นที่ยอมรับในราชสำนักและมีอิทธิพลต่อการออกแบบลวดลายเครื่องใช้ในราชสำนักให้มีความคล้ายคลึงกับงานศิลปะอิสลามโดยผสมผสานไปกับลวดลายของไทยหรือจีนที่มีอยู่เดิม ปรากฏงานศิลปะในสยามที่ได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะอิสลามในพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะในเขตราชธานีที่สะท้อนให้เห็นถึงรสนิยมของผู้สร้างและผู้ให้สร้างงานศิลปะที่น่าจะมีโอกาสได้ติดต่อกว้างไกลกับมุสลิมหรือวัตถุลึกลับและบรรณาการจากประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม อิทธิพลจากตัวงานศิลปะที่ทรงคุณค่าและมุสลิมที่รักษาวัฒนธรรมอิสลามอย่างเคร่งครัดที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานน่าจะเป็นส่วนสำคัญที่เอื้อต่อการนำศิลปะอิสลามมาประยุกต์ใช้ในขอบเขตที่กว้างขึ้น อิทธิพลจากงานศิลปะอิสลามได้แผ่ขยายออกสู่การสร้างงานศิลปะนอกราชธานี ซึ่งน่าจะผ่านไปทางกลุ่มข้าราชการบริวาร คหบดี หรือผู้มีฐานะที่อาจมีสินค้าจากประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามไว้เป็นสมบัติ ประกอบกับการตามเสด็จพระราชกุศลในการสร้างงานอันมีรูปแบบไปตามอย่างแบบของหลวง น่าจะมีส่วนในการสร้างงานศิลปะกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากงานศิลปะอิสลามให้มีความหลากหลายยิ่งขึ้น (เจนจิรา เบญจพงษ์, 2549: 65, 74-75)

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เจื่อนไขทางด้านสังคมและการปกครองของสยามส่งผลให้มุสลิมแต่ละกลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยามมีบทบาทหน้าที่และสถานภาพทางสังคมที่ต่างกัน เช่น ขุนนาง ทหาร พ่อค้า ล่าม เกษตรกร นักเดินเรือ ค้าไม้ซุง ทอผ้า ช่างทอง และช่างฝีมือ ซึ่งส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายตามอัตภาพและปฏิบัติตามหลักศาสนาในชุมชนที่อยู่ภายใต้การปกครองของราชสำนักผ่านทางจุฬาราชมนตรี³⁴ โดยควบคุมผ่านทางหะยี³⁵ โต๊ะอิหม่าม หรือ โต๊ะครู ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาและการปกครองชุมชนอีกทีหนึ่ง (จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2544: 330-333) ด้วยนโยบายการกำกับดูแล ข้อจำกัดทางด้านภาษา และธรรมเนียมปฏิบัติตามความเชื่อที่ต่างจากชาวสยามที่นับถือพุทธศาสนา มุสลิมส่วนใหญ่จึงแสดงออกทางด้านอัตลักษณ์ของตนได้อย่างจำกัด ต่างจากกลุ่มขุนนางมุสลิมที่อะฮ์เชื้อสายเปอร์เซีย รวมถึงพ่อค้าชาวอินเดีย และ อาหรับ ที่มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะและมีสถานภาพทางสังคมที่ดี โดยเฉพาะขุนนางเปอร์เซียที่มีบทบาทในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา การใช้ความรู้

³⁴ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา นอกจากจุฬาราชมนตรีจะมีบทบาททางด้านการค้าต่างประเทศและการติดต่อกับชาวต่างชาติแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนจากราชสำนักให้มีบทบาทในการปกครองมุสลิมเชื้อสายต่างๆ

³⁵ มาจากคำภาษาอาหรับว่า ฮัจญ์ ซึ่งเป็นคำที่ชาวบ้านใช้นำหน้าชื่อเรียกผู้ที่เคยประกอบพิธีฮัจญ์มาแล้ว

ความสามารถทางด้านการค้าและการเดินเรือรวมถึงการนำวิทยาการสมัยใหม่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อกิจการของราชสำนัก ทำให้ได้รับความไว้วางใจให้ดูแลบริหารและเข้าถวายคำแนะนำเกี่ยวกับกิจการสำคัญของบ้านเมือง รวมทั้งได้รับโอกาสในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมอิสลามให้กับพระมหากษัตริย์และราชสำนัก มุสลิมกลุ่มนี้ได้เชื่อมโยงการแสดงออกทางด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรมเข้ากับสถานภาพทางสังคม เช่น พิธีทางศาสนา การแต่งกาย เครื่องใช้ต่างๆ รวมไปถึงการสร้างมัสยิดในชุมชน ชาวสยามที่อาศัยในเมืองโดยเฉพาะชนชั้นผู้นำมีโอกาสได้รับรู้ศิลปวัฒนธรรมอิสลามส่วนใหญ่ผ่านทางขุนนางเปอร์เซียและนักธุรกิจชาวอินเดียซึ่งมีบทบาทและสถานภาพทางสังคมต่างจากมุสลิมกลุ่มอื่น จึงแสดงออกทางอัตลักษณ์ได้มากกว่าและยังเชื่อมโยงการแสดงออกเหล่านั้นเข้ากับสถานภาพทางสังคม ภาพลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมอิสลามที่มองผ่านมุสลิมเชื้อชาติต่างๆเหล่านี้จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความหรูหราและทันสมัยของชาวสยาม เช่น พรหมที่ปูไนวัง³⁶ ม้า³⁷ เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับของขุนนางมุสลิม³⁸ การสร้างสถาปัตยกรรม³⁹ รวมถึงขบวนแห่ในพิธีตะเซย์ตของมุสลิมชืออะฮ์⁴⁰ ที่ได้รับการกล่าวถึงในบันทึกของชาวต่างชาติอยู่หลายครั้ง โดยเฉพาะภาพลักษณ์ที่หรูหราของถนนย่านแขกมัวร์ในบันทึกของ เดอ ชัวซีย์ ดังนี้ “..เราได้ลงเดินเท้ากันที่ปลายถนนย่านคนจีน ผ่านถนนย่านแขกมัวร์ อันเป็นถนนสองสายที่สวยงามที่สุดในสยาม (กรุงศรีอยุธยา) บ้านเรือนล้วนก่อด้วยหินและอิฐถือปูน ซึ่งดูโก้เกินไปสำหรับประเทศแถวถิ่นนี้..” (เดอ ชัวซีย์, 2550: 232) ศิลปวัฒนธรรมที่มีลักษณะเด่นเหล่านี้ น่าจะ

³⁶ ..ในลานพระราชฐานชั้นที่ห้าที่เราเข้าไปนั้น ... ท่านราชทูตหยุดลงที่ตรงนี้ และบรรดาขุนนางผู้มีตระกูลก็ขึ้นไปในพระโรงคัลซึ่งพระเจ้าแผ่นดินยังมีได้เสด็จออกลงนั่งบนพรหมเปอร์เซียตรงหน้าพระราชบัลลังก์ที่ประทับ.. (ตาซาร์ด, 2551: 52-53)

³⁷ “..สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงมีช้างติดตามขบวนเสด็จพระราชดำเนินถึงหนึ่งพันเชือก เราได้ไปชมการคล้องช้างอย่างถนัดนี้ ท่านราชทูตขี่ม้าเปอร์เซียว่างามมากไป ซึ่งอันเป็นทองคำทั้งชุด ทุกคนที่ไปในขบวนของท่านได้ขี่ม้างามไปตามๆกัน..” (เดอ ชัวซีย์, 2550: 287)

³⁸ “..ขุนนาง 4 คนนี้ คนเป็นหัวหน้า ชื่อออกพระศรียศ (Opera Tsijat) เป็นชาวฮินดูสถาน ในเวลานั้น ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าแขกมัวร์หรือมะหะหมัด มากับกรมท่าหรือนายภาษีสินค้าต่างประเทศ แต่งกายตามเทศเมืองของตน สวมเสื้อครุยประดับทองคำมีผ้าโพกศีรษะ... (แกมปีเฟอร์ : 2501, 17-18)

³⁹ ดึกอย่างนี้เรียกกันว่า ดิวัง (Divan) เป็นคำภาษาอาหรับ อันมีความหมายโดยเฉพาะว่า หอประชุม หรือหอพิพากษาอรอดดี ... เรามีหอดีวังชนิดหลังนี้ ณ ที่พักของเราที่กรุงสยาม (ศรีอยุธยา) ซึ่งที่หน้าหอและใต้พะไล่นั้น มีน้ำพุน้อยๆ ตั้งอยู่ด้วย (เดอ ลา ลูแบร์, 2548: 105)

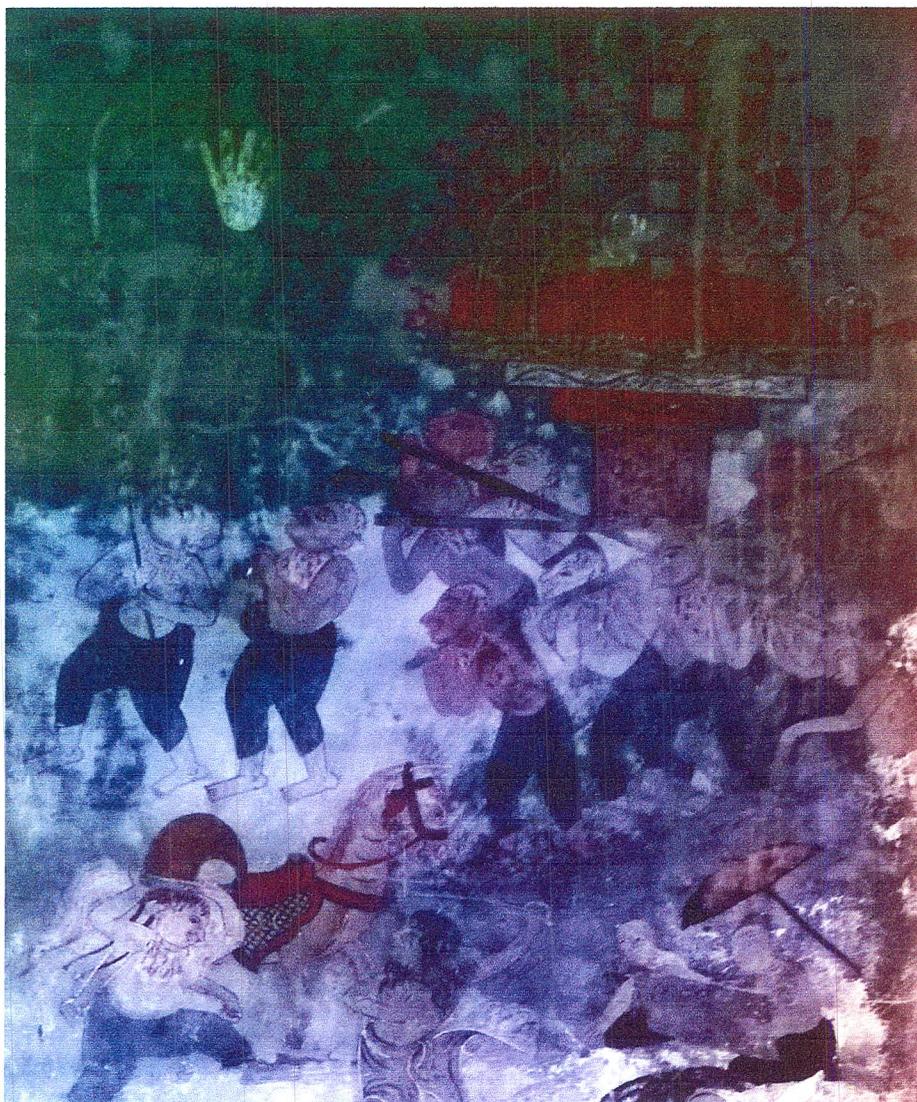
⁴⁰ “..เมื่อคืนนี้เป็นคืนสุดท้ายแห่งพิธีรามาทันต์ของพวกแขกมัวร์ ไม่เคยมีใครทำเสียงพิลาปเ็ดดิ่งถึงเท่านี้เลย ขบวนแห่ของเขางดงามพอใช้..” (เดอ ชัวซีย์, 2550: 304) น่าจะหมายถึงพิธีตะเซย์ตในเดือนมูฮัรอมไม่ใช่อรอมฏอน

เป็นแรงบันดาลใจและเป็นแบบให้ศิลปินเขียนภาพของมุสลิมและศิลปะอิสลามแทรกลงในเรื่องราวต่างๆ ในจิตรกรรมฝาผนังในสมัยอยุธยา เช่น การแห่ตะเซยัตของมุสลิมซ็อะฮ์ในเดือนมุฮัรรอหม ขบวนพิธีพยุหยาตราทางสถลมารค ภาพแขกในวัดเกาะแก้วสุทธาราม ภาพทหารแขกบนหลังม้าในฉากमारผจญ ขบวนทหารม้าหรือทูตจากประเทศมุสลิม รวมถึงภาพมุสลิมที่เดินหรือขี่ม้าเป็นตัวประกอบอยู่นอกกำแพงเมืองในซาดกต่างๆ และอาจมีแรงบันดาลใจจากแหล่งอื่นที่สำคัญ เช่น จากบทละคร วรรณกรรม หรือสื่อประเภทต่างๆ เช่น ภาพเขียนในหนังสือ กระดานจารึก ลวดลายบนภาชนะ ภาพบนพรหม รวมถึงการสร้างงานศิลปะจากคำบอกเล่าของผู้เดินทางที่มีโอกาสไปพบเห็นงานศิลปะจากประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม หรือภาพที่ได้รับแรงบันดาลใจจากการแต่งกายของตัวละครในการแสดงพื้นเมืองของมลายู เช่น มะยง เป็นต้น (มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์, 2550: 179) และที่สำคัญ ชาวสยามน่าจะมีโอกาสได้พบปะกับมุสลิมในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะช่างหลวงที่คุ้นเคยกับพ่อค้าและขุนนางที่อยู่รวมตัวกันในตัวเมือง แล้วนำเรื่องราวที่ได้พบเห็นมาถ่ายทอดลงในจิตรกรรมฝาผนังของวัดต่างๆ โดยเฉพาะวัดที่อยู่ในราชธานีและปริมณฑล

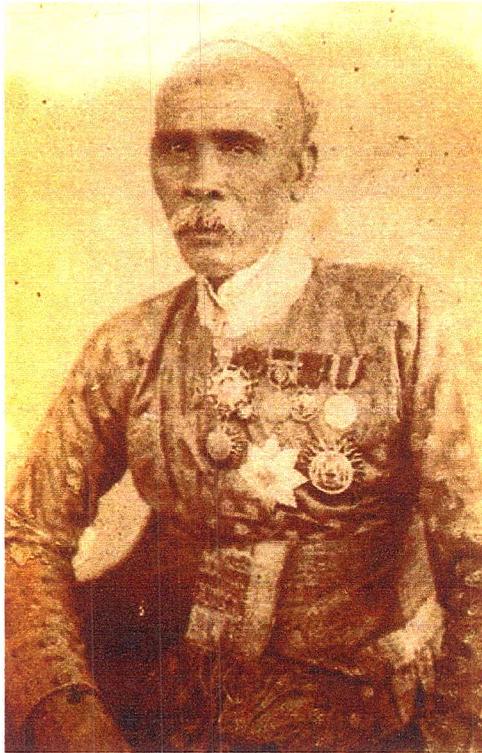
ภาพที่ 144 พิธีแห่ตะเซยัต กุฎีเจริญพาศน์ พิธีเดียวกันกับที่ปรากฏในภาพที่ 145

ที่มา : จุฬิตพงษ์ จุฬารัตน์

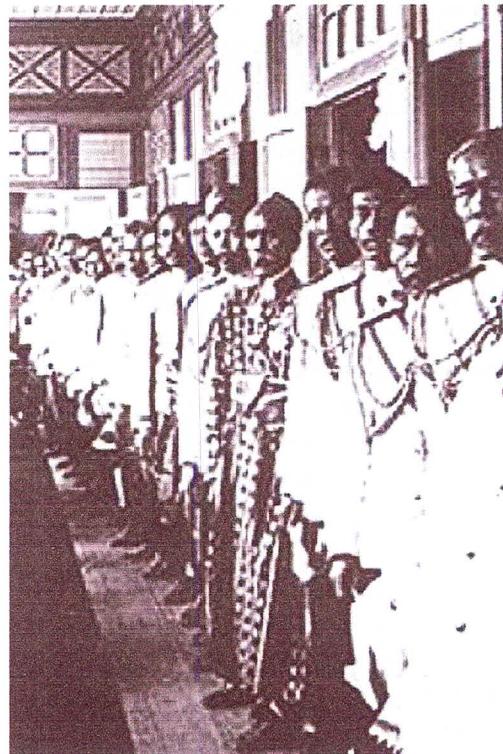
ภาพที่ 145 พิธีแห่ตะเซยัด วัดโพธิ์ปฐมवास จ.สงขลา

ที่มา : พรทิพย์ พันธุ์โกวิท

ภาพที่ 146 เครื่องแบบของพระยาจุฬาราชมนตรี

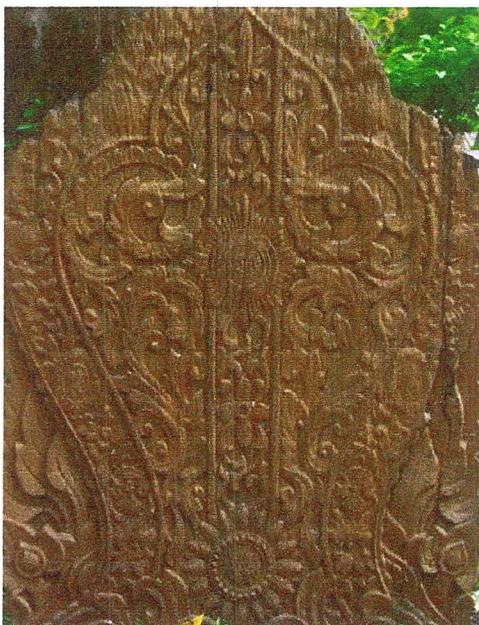
ที่มา : ภัทรระ คาน

ภาพที่ 147 พระยาจุฬาราชมนตรีในกลุ่มข้าราชการ

อาวุธโสที่เข้าแถวอรับเสด็จ

ที่มา : จุฬิศพงษ์ จุฬารัตน์

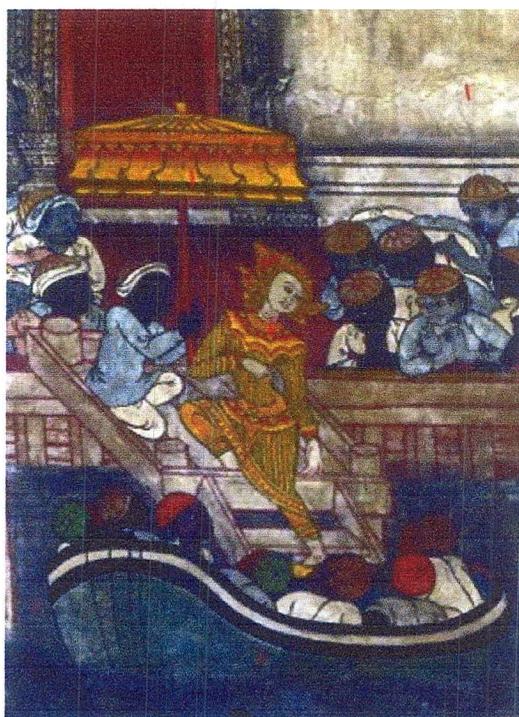

ภาพที่ 148 ไม้ปิดบนสุสาน พระยาจุฬาราชมนตรี

สุสานมัสยิดตันสน

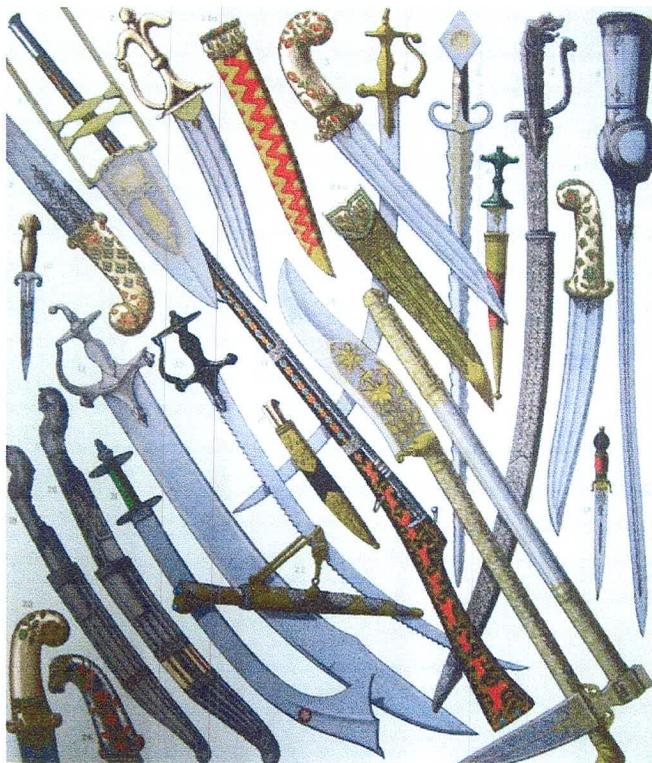

ภาพที่ 149 ภาพชาวบ้านมุสลิมและบุคคลสำคัญในจิตรกรรมฝาผนังวัดกัลยาณมิตร

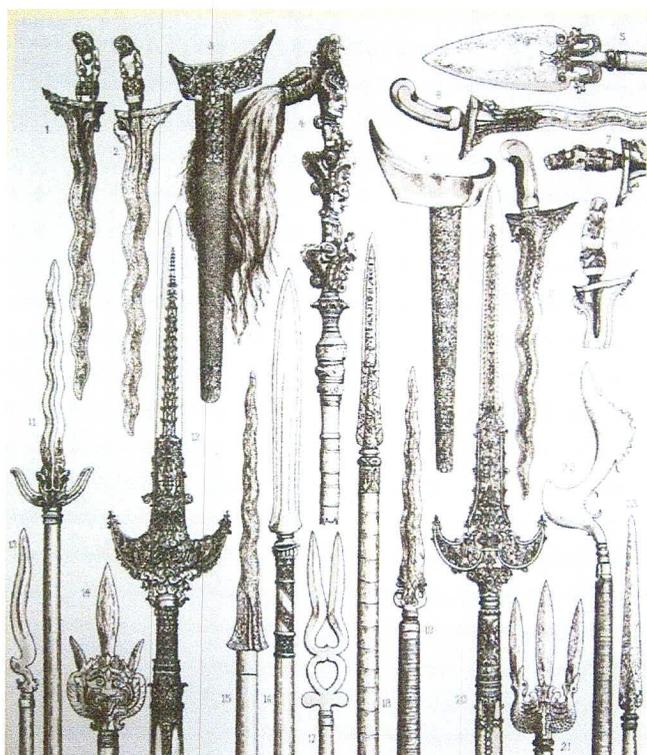
ภาพที่ 150 ภาพชาวบ้านมุสลิมและบุคคลสำคัญบริเวณท่าเรือ

ช่างเขียนอาจจะมีโอกาสได้พบเห็นการแต่งกายของชนชั้นปกครองที่เป็นมุสลิมจากแดนไกลหรืออาจเห็นภาพเขียนที่เป็นศิลปะอิสลามจากต่างแดนหรืออาจจะได้รับแรงบันดาลใจจากเครื่องแต่งกายในการแสดงของมุสลิม

ภาพที่ 151 อาวุธของชาวอินเดียในอดีต

ที่มา : Racinet, 2003 : 120

ภาพที่ 152 อาวุธของชาวเอเชียในอดีต

ที่มา : Racinet, 2003 : 134

ส่วนมุสลิมชาติอื่นในสังคม เช่น ชาวบ้านเชื้อสายมลายูและชาว นั้นมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายและมีศักยภาพในการแสดงออกทางอัตลักษณ์อย่างจำกัด ต่างกับชุมชนมุสลิมเชื้อสายเปอร์เซีย จึงมีกิจกรรมและศาสนพิธีที่สำคัญของมุสลิมกลุ่มนี้อีกมากที่ไม่ปรากฏในบันทึกและในจิตรกรรม และมีวัฒนธรรมอิสลามอีกหลายส่วนที่ยังไม่พบในงานจิตรกรรม เช่น การละหมาดในโอกาสต่างๆ การถือศีลอด การญะนาซะฮ์(พิธีศพ) การทำอะเกะกะฮ์(การทำบุญเนื่องในกาสที่เด็กเกิดใหม่มีอายุครบ) การนิกะฮ์ (พิธีแต่งงาน) และ การเลี้ยงทำบุญในโอกาสต่างๆ ที่มักปฏิบัติอยู่เป็นประจำในมัสยิดหรือในชุมชน ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะการที่มุสลิมมีความเชื่อที่ต่างจากชาวสยามและมีเงื่อนไขทางศาสนาที่ต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ จึงมีการแสดงออกของกิจกรรมต่างๆอย่างจำกัดเมื่ออยู่นอกชุมชน หรือเรื่องเหล่านี้อาจไม่สัมพันธ์กับเนื้อเรื่องในภาพ ช่างจึงไม่ได้ถ่ายทอดเรื่องราวดังกล่าวลงในภาพจิตรกรรม ชาวต่างชาติและชาวสยามในช่วงเวลานั้นจึงอาจไม่มีโอกาสได้พบเห็นและถ่ายทอดวัฒนธรรมอิสลามในส่วนต่างๆดังกล่าวมากนัก

ภาพที่ 153 พิธีนิกะฮ์ หรือพิธีแต่งงานในมัสยิด

ภาพที่ 154 พิธีญะนาซะฮ์หรือพิธีศพในมัสยิด

ในพื้นที่ภาคใต้ ประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิมที่ตั้งรกรากมาช้านานและสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้โดยผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมอิสลาม มุสลิมส่วนใหญ่มีถิ่นฐานอยู่บริเวณศูนย์กลางของเมืองที่มักเชื่อมโยงกับอำนาจปกครองท้องถิ่น ส่วนพุทธศาสนิกชนนั้นรวมตัวอยู่รอบนอกในพื้นที่ชนบท และสร้างวัดขึ้นเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีทางศาสนาและเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน มีการอพยพพุทธศาสนิกชนเข้าไปตั้งถิ่นฐานหลายครั้ง มีการจัดการรูปแบบการปกครองใหม่ รวมถึงการส่งข้าราชการจากส่วนกลางเข้าไปบริหาร ในขณะเดียวกัน มีการอพยพชาวบ้านจากภาคใต้ขึ้นมาภาคกลางโดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 1 และ รัชกาลที่ 3 จึงเกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม โดยเฉพาะจิตรกรรมในจังหวัดปัตตานีและนราธิวาสนั้น มักมีการจัดองค์ประกอบและเนื้อหาของภาพจิตรกรรมในลักษณะเดียวกับภาพแบบไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่การออกแบบในส่วนที่เป็นภาพฉากและลวดลายตกแต่งหรือรูปของอาคารบ้านเรือนต่างๆ ช่างพื้นบ้านได้นำ "motif ของศิลปวัฒนธรรมมุสลิม" เข้ามามีบทบาทผสมเจืออยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง และพัฒนาขึ้นเป็นลวดลายพื้นถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะ อาจเป็นเพราะพื้นที่ในเขตจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส มีประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิม (อรายัน เลาสัตย์, 2530: 63-66)

ภาพที่ 155 กรรมการอิสลามประจำ 4 จังหวัดภาคใต้ซึ่งเป็นแขกของกระทรวงมหาดไทย

กำลังรอเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสที่จะ

เสด็จทำพิธีเปิดงานฉลองรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2497 ณ สวนลุมพินี

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

นอกจากนี้ ยังอาจได้รับอิทธิพลจาก ประสบการณ์ของช่างที่เคยเขียนภาพมุสลิมใน จิตรกรรมฝาผนังที่วัดอื่นมาก่อน เช่น จิตรกรในเทศบรรพชิตที่คัดเลือกมาจากวัดต่างๆในกรุงเทพฯ 17 แห่งให้มาช่วยเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดตามที่ปรากฏหลักฐานในโคลงฉันท์ปฏิสังขรณ์วัด พระเชตุพนฯ(สมศักดิ์ แต่งพันธ์, 2541: 99 อ้างถึงใน ปรีชญานี ประสพเนตร, 2542: 17) ช่างเขียน ระดับครูที่เชี่ยวชาญในการเขียนเรื่องมโหสถในวัดสำคัญหลายแห่งในสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 ได้แก่ ครูคงแป๊ะ หรือ หลวงเสนีย์บริรักษ์ (น ฦ ปากน้ำ, 2530: 9-11) รวมถึงการสืบทอดแนวทางการ เขียนชาวต่างชาติมาจากวัดในสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น วัดช่องนนทรี (หทัยวรรณ ช่างประดิษฐ์, 2549: 32) เป็นต้น